

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΚΚΕ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ ΜΕ ΤΟ ΕΑΜΙΚΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΠΛΟΚ ΚΑΙ ΤΗ «ΣΥΝΕΞΕΙΑ» ΤΟΥ (1941-1967)

1.1. Η ραγδαία μαξικοποίηση του ΚΚΕ στην κατοχή και η διεύρυνση της ταξικής του φυσιογνωμίας

Η γερμανική κατοχή δρίσκει το ΚΚΕ διαλυμένο, κάτω από τα συντριπτικά πλήγματα που του είχε καταφέρει η μεταξική δικτατορία. Η «εποποιία» της κομματικής ανασυγκρότησης είναι βέβαια έξω από τα πλαίσια του αντικειμένου μας¹. Εκείνο που πρέπει να συγχρατήσουμε εδώ είναι, ότι ενώ το 1941 το ΚΚΕ είναι ανύπαρκτο ως κόμμα (μόνο 200 κομμουνιστές έχουν ξεφύγει την σύλληψη και 2.000 περίπου δρίσκονται φυλακισμένοι – πίνακας 10), μέσα σε δυο, μόλις, χρόνια αναδεικνύεται σε μαξικό κόμμα με εκατοντάδες χιλιάδες μέλη, στον κατ' εξοχήν εκφραστή της εργατικής τάξης και των λαϊκών μαζών, καθοδηγητικό κέντρο του ΕΑΜικού κοινωνικού μπλοκ.

Υπάρχει, όμως, ριζική διαφοροποίηση όσον αφορά στην κοινωνική σύνθεση του κόμματος, ανάμεσα στην πρώτη περίοδο (1941-καλοκαίρι 1943) και στην δεύτερη περίοδο (καλοκαίρι

1. Αναλυτικότερα γιά το θέμα διέπει Κέδρος 1976, τόμος I, σσ.133-137// Χατζής: «η εποποιία της κομματικής ανασυγκρότησης», ιδιαίτερα την υποενότητα: «Το κομμουνιστικό κόμμα», 1977, σσ.52-57// Φλάισερ, σελ.126 κ.ε./.// Παπαπαναγιώτου 1974.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10
Μέλη του ΚΚΕ 1920-1967

Έτος	Αριθμός	Κομματικό Σώμα	Πηγή
1918	1000	Chiclet (1987)	
1920	1320	Έκθεση στο Β' Συνέδριο Κ.Δ.	Έλεφάντης (1976a)
1924	2200	Το Συνέδριο της Κ.Δ.	Έλεφάντης (1976a)
1926	2500		Chiclet (1987)
1928	2000	Δέκα χρόνια της Κ.Δ.	Έλεφάντης (1976a), Παυλόπουλος (1972)
1930	1500	Έκθεση της ΕΕ της Κ.Δ.	Έλεφάντης (1976a)
1933(τέλη)	4416		Σαρλής (1981)
1934	6000	Πιθανολογείται	Έλεφάντης (1976a)
1936	17500	Ιντρεκορ, No 3, 1936	Έλεφάντης (1976a), Παυλόπουλος (1972)
1936(αρχές δικτ.)	<10000	Εκτίμηση Burks (1961)	Κούνδουρος (1978)
1941	200	ελεύθεροι (πιθανολογείται)	Χατζής (1977)
	2000	φυλακισμένοι »	Χατζής (1977)
1942(Δεκέμβριος)	15000	2η Συνδιάσκεψη	Παπαπαναγάντου (1974)
1944(α' εξάμηνο)	250000		KOMEΠ, 26-27 (1944) Ρόνιος (1978)
1944(Οκτώβριος- Δεκέμβριος)	400000	Περίοδος Απελευθέρωσης	Κοινόνδυος (1978) Παπαπαναγάντου (1974) Ζαχαριάδης (1950γ, στο KKE [12])
1945(Οκτώβριος)	45000	7ο Συνέδριο ΚΚΕ	
	250000	AKE	
1946(Φεδρουνάριος)	295000		Chiclet (1987)
1948	<100000	Π.Ο. Συνδιάσκεψη (μόνο ΚΚΕ)	Ζαχαριάδης (1946)
	<50000	(μόνο ΚΚΕ)	(Εκτίμηση)
1949-1955			
1956(αρχές)	11500(;	5500 παράνομοι και 6000 στην ΕΔΑ	Γούστας (χ. τ. 6)
1958		Απόφαση 8ης ολομέλειας για διάνυση οργανώσεων	
1958-1965		Δεν υπάρχουν μέλη	
1965	10δες	Απόφαση 8ης ολ/ας για επανασυγχρότηση οργανώσεων	
1967(ως 21/4/67)	100-600	Ομπλία Κολιγάνη (10η ολ/α 1/1967)	Σολάρο (1975) Νεφελούδης (1974)

1943-τέλη 1944). Στην πρώτη περίοδο, ο αριθμός των μελών έχει δέδαια αυξηθεί αλλά τα εργατικά μέλη υπερέχουν σημαντικά μέσα-στο κόμμα. Στην Αθήνα π.χ., όταν το κόμμα έχει 13.500 μέλη, το 70% είναι εργάτες (Χατζής 1979). Τον Ιανουάριο του 1944, στη 10η Ολομέλεια, ο Γ.Ζεύγος στην εισήγησή του, που αποτελεί και έναν πρώτο απολογισμό της περιόδου της κατοχής 1941-1943, αναφέρει: «το κόμμα αναδείχτηκε ο μεγαλύτερος πολιτικός οργανισμός της χώρας. Οι μάζες με περηφάνεια και εμπιστοσύνη δέπουν το κόμμα τους [...] Το κόμμα αύξησε δέκα φορές τα μέλη του. Περικλείνει εκατοντάδες χιλιάδες μέλη και απ' αυτά στις πόλεις τα εργατικά μέλη είναι τα μισά» (Ζεύγος 1944, σελ.199)?

Η μαζικοποίηση του ΚΚΕ είχε ως φυσιολογική συνέπεια τη διεύρυνση της κοινωνικής του βάσης και τη διαμόρφωση, ως ένα βαθμό, διαταξικού-λαϊκού χαρακτήρα. Στην ύπαιθρο, ειδικότερα, η κοινωνική σύνθεση του κόμματος ανταποκρίνεται κατά κανόνα στην κοινωνική διάρθρωση του πληθυσμού. Επίσημη ένδειξη για αυτό μας δίνει η κοινωνική σύνθεση του ΚΚΕ στη Θεσσαλία, την άνοιξη του 1944. Σημειωτέον, ότι η Θεσσαλία αποτελεί μια από τις πλέον μαζικές οργανώσεις του κόμματος με 75.424 μέλη, αριθμός που αντιστοιχεί στο 1/5 περίπου όλων των μελών. Σύμφωνα με την εισήγηση του Κ.Καραγιώργη (Μάιος 1944), το κόμμα αποτελείται από εργάτες κατά 20%, αγρότες 60%, επαγγελματίες 6.5%, διανοούμενους και επιστήμονες 1%, δημόσιους υπάλληλους 1% και νοικοκυρές 10% (Αρσενίου 1977, τόμος 2, σελ.280). Η διαφορά ανάμεσα στα αστικά κέντρα και τις αγροτικές περιοχές αποτυπώνεται στον πίνακα 11.

Πως όμως το ΚΚΕ ανταποκρίνεται στο γενικευμένο λαϊκό ρεύμα ένταξης και πως αντιδρά απέναντι σε αυτό; Ήδη από το καλοκαίρι του 1943, η πολιτική του ΚΚΕ έχει αλλάξει. Τον Ιούνιο του 1943, το ΠΓ του ΚΚΕ εξετάζει την κατάσταση που δημιουργείται με τη διάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς κα-

2. Τον Ιούνιο του 1945, δηλαδή ενάμισυ χρόνο αργότερα, στην 12η ολομέλεια, τα κομματικά μέλη εργατικής προέλευσης, θα αντιπροσωπεύουν μόλις 18%.

«Η βασική μάζα των μελών είναι σήμερα αγρότες, ακολουθούν οι υπάλληλοι» (Ρόνιος 1945, σελ.599).

θώς και την νέα συγκυρία του πολέμου που έχει διαμορφωθεί. Στην ίδια συνεδρίαση, ο Ιωαννίδης διατυπώνει για πρώτη φορά το πρόγραμμα του ΚΚΕ για την μεταπολεμική Ελλάδα, το πρόγραμμα της «Λαϊκής Δημοκρατίας». Προτείνει επίσης τη μετατροπή του ΚΚΕ από κόμμα της εργατικής τάξης σε κόμμα «όλου του λαού» (γνωστό σαν «ενιαίο ομόσπονδο κόμμα της λαϊκής δημοκρατίας»). Η συνεδρίαση θεωρείται τομή στην πολιτική του ΚΚΕ, που θα ολοκληρωθεί στην 10η Ολομέλεια³.

Η γραμμή αυτή ήταν σύμφωνη με την προοπτική να ενοποιηθεί το ΚΚΕ με όλα τα κόμματα και τις οργανώσεις που επιδίωκαν τη «λαϊκή δημοκρατία σε ένα ενιαίο ομοσπονδιακό κόμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας, που θα εμφανιστεί μπροστά στο λαό στις εκλογές με το πρόγραμμα της λαϊκής δημοκρατίας και θα επιδιώξει να πάρει την πλειοψηφία για να ιδρύσει τη λαϊκή δημοκρατία και να εφαρμόσει το πρόγραμμά της. Η οργάνωση του κόμματος αυτού θα είναι ομοσπονδιακή. Αυτό σημαίνει ότι τα κόμματα που θα το συγκροτήσουν θα διατηρήσουν την οργανωτική τους αυτοτέλεια και την οργανωτική τους διάρθρωση (όχι την ιδεολογική, θεωρητική και πολιτική αυτοτέλεια, σ.σ.[ΘΧ]), αλλά θα καθοδηγούνται από το ομοσπονδιακό συμβούλιο (όχι από τις ΚΕ των κομμάτων σ.σ.[ΘΧ]) που θα εκλέγεται από όλα τα κόμματα και οι αποφάσεις τους θα είναι υποχρεωτικές για όλους [...].» (Χατζής 1978, σελ.42). Βέβαια η μετέπειτα έκδοση της πολιτικής και κοινωνικής πάλης διέψευσε αυτές τις «κοινοβουλευτικές» προσδοκίες. Παρά τη διάψευση, όμως, της άποψης, σ' αυτές τις διατυπώσεις διακρίνουμε ολοκληρώνοντας τις βασικές συντεταγμένες της αριστερής στρατηγικής σ' ολόκληρη την μεταπολεμική περίοδο, δηλαδή τον ειρηνικό-κοινοβουλευτικό δρόμο και τον εκλογικισμό.

Η συνολική κατεύθυνση της καθοδήγησης του ΚΚΕ, σχετικά με τις προοπτικές της εαμικής επανάστασης στη μεταπολεμική περίοδο, εκφράστηκε στην πολιτική γραμμή της «εθνικής ενότητας-συμφιλίωσης-συμμετοχής του ΕΑΜ στην κυβέρνηση». Η γραμμή δρισκει την οργανωτική της έκφραση στο σύνθημα της

3. Κατά την άποψη μερικών, εγκαυνιάζει τον «εκτροχιασμό» του κόμματος από τον επαναστατικό δρόμο και το πρόγραμμα του ΕΑΜ. Βλέπε σχετικά την κριτική του Θ.Χατζή, 1978, σσ.38-54.

Πίνακας 11
Μέλη του ΚΚΕ στη Θεσσαλία, κατά νομό και πόλη, Μάιος 1944

Σύνολο Νομού		Πόλεις		Υπόδιοτο Νομού	
Νομός	πληθυσμός	μέλη	πληθυσμός	μέλη	πληθυσμός
Καρδίτσας	123.141	13.898	Καρδίτσα	15.500	1.400
(%)	100.0	11.3	(%)	100.0	9.0
Λάρισας	174.012	28.482	Λάρισα ¹	20.000	1.500
(%)	100.0	16.4	(%)	100.0	7.5
Μαργητσός	128.898	14.778	Βόλος	65.000	5.200
(%)	100.0	11.5	(%)	100.0	8.0
Τρικάλων	125.725	11.035	Τρίκαλα	25.000	989
(%)	100.0	8.8	(%)	100.0	4.0
Σύνολο	551.776	68.193	Σύνολο	125.500	9.089
(%)	100.0	12.4	(%)	100.0	7.2
					100.0
					13.4

Πηγή: Υπολογισμοί με βάση τα στοιχεία που παραθέτει ο Αριστείου (1977, τόμος II, σελ.282,284).

(1) Υπολογίζεται σε 20.000-22.000, ο πληθυσμός της πόλης, που παρέμεινε ύστερα από τη μαζική φυγή που προξένησε η τρομοκρατία.

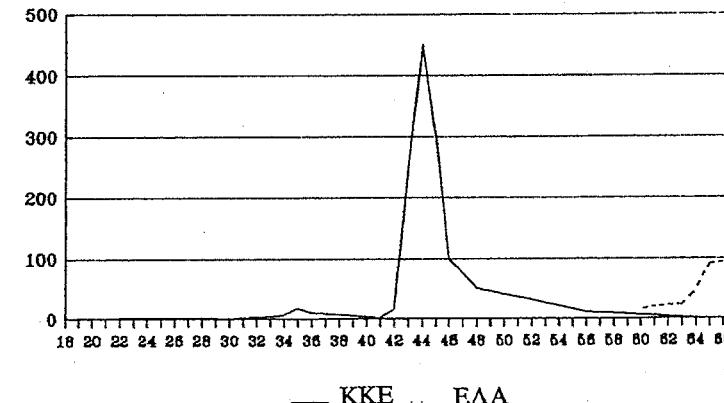
ανοιχτής μαζικοποίησης, πολιτική που αρχίζει να υλοποιείται από το καλοκαίρι του 1943.

Ο Χατζής παρατηρεί ότι «λεγόμενη μαζικοποίηση του ΚΚΕ πραγματοποιήθηκε με μια ανεξέλεγκτη και αλόγιστη στρατολογία ανθρώπων κάθε ταξικής προέλευσης και στην πλειοψηφία από τα μεσοστρώματα και διανοούμενους. Το όνομα λεύτερης εισόδου στο ΚΚΕ (που και έτσι τα μέλη του ήταν νέα σε κομματική ηλικία, άπειρα και εντελώς απροετοίμαστα ιδεολογικά, πολιτικά και οργανωτικά), στις τόσο κρίσιμες και αποφασιστικές στιγμές ήταν ένα από τα πιο μεγάλα και καθοριστικά λάθη» (1978, σελ.271)⁴. Η μαζικοποίηση ήταν ραγδαία. Στους πίνακες 10 και 12 καθώς και στα διαγράμματα 1 και 2 μπορούμε να δούμε τόσο την συνολική εξέλιξη του αριθμού των μελών του ΚΚΕ, σε σύγκριση με την προπολεμική περίοδο, όσο και την εξέλιξη των μελών της ΚΟΑ όπου αποτυπώνεται ευκρινώς η τάση που περιγράψαμε προηγούμενα. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η αύξηση στο τέλος της κατοχής και της απελευθέρωσης, μέχρι τον Δεκέμβριο, όπου τα μέλη του αριθμούν, πλέον, 400.000-450.000.

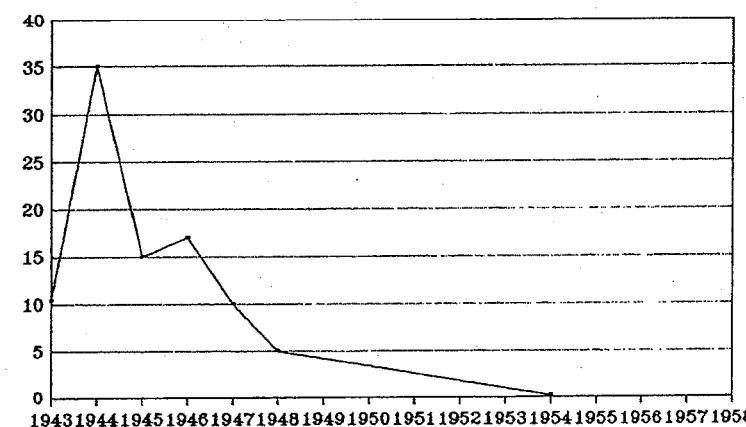
Η καθοδήγηση του ΚΚΕ αντιμετώπισε το πρόβλημα με τρόπο τεχνικό και όχι πολιτικό (Χατζής 1978, σελ.279). Η οργανωτική πολιτική του σ' αυτήν τη φάση εντοπίζει ως πρώτιστο στόχο τη μετατροπή της «ποσότητας» σε «ποιότητα»⁵. Η δομή που προ-

4. Χατζής 1978, σσ.48-50, 270-273, 279-281, 344-348// Στην 3η Συνδιάσκεψη του 1950, ο Ζαχαριάδης θα ισχυρισθεί ότι ο επαναστατικός χαρακτήρας του κόμματος είχε αμφισβητηθεί σημαντικά λόγω της «αλλοίωσης» της ταξικής σύνθεσης του ΚΚΕ και της στελέχωσής του. Στον απολογισμό εκείνης της περιόδου, αναφέρει σχετικά: «Στα χρόνια της χιτλεροφασιστικής κατοχής και του πρώτου ένοπλου αγώνα στην οργανωτική ανάπτυξη και την οργανωτική πολιτική του ΚΚΕ έχουμε να παρατηρήσουμε δύο πρόγραμμα. Πρώτο: Το κόμμα παίρνει μια θυελλώδη ανάπτυξη. Στην ανάπτυξη αυτή δεν τηρούνται οι μπολεσβίκικες αρχές για την εισδοχή μελών στο κόμμα, για τον έλεγχο, το κανόνισμα (ρεγουλάρισμα) στην ανάπτυξη του Κόμματος. Δεύτερο: Δε γίνεται καμιά οργανωμένη και μελετημένη προσπάθεια για να «χωνεύει» ομαλά, να αφομοιώνει οργανισμά το Κόμμα τις καινούργιες εκατοντάδες χιλιάδες μέλη, που δέχεται στις γραμμές του. Αντίθετα, αντί το Κόμμα να αφομοιώνει τα νέα του μέλη, χάνει το Κόμμα το πρόσωπο του μέσα στη μάζα, παρατηρείται μια πορεία «αυτοδιάλυσης» του Κόμματος μέσα στη μάζα. Το Κόμμα «διαλύεται» μέσα στη μάζα και χάνει έτσι και το «χρώμα» του και τα κύρια συστατικά του» (Ζαχαριάδης 1950).

5. Την οργανωτική πολιτική του ΚΚΕ μπορούμε να παρακολουθήσουμε, κατά χρονολογική σειρά, στα παρακάτω κομματικά ντοκουμέντα: α) Απόφαση για τη διάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Ιούνιος 1943), όπου τίθεται για πρότυ φορά το καθήκον της μαζικοποίησης (ΚΚΕ [4], σελ.173). Αποστάσματα

Διάγραμμα 1: Μέλη του ΚΚΕ 1930-1967 και μέλη της ΕΔΑ 1960-1967
(σε χιλιάδες)
Πηγή: Πίνακας 10

Διάγραμμα 2: Μέλη της ΚΟΑ του ΚΚΕ, 1941-1958
Πηγή: Πίνακας 12

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Εξέλιξη των μελών της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας του ΚΚΕ, 1943-1958

Έτος	Αριθμός ¹	Πηγή
Απρίλιος	1943	2700(1200)
Δεκέμβριος	1943	10400(8000)
Απρίλιος	1944	15000(13000)
Αύγουστος	1944	16000
Οκτώβριος	1944	25000
Δεκέμβριος	1944	35000(30000)
Σεπτέμβριος	1945	14-15000
Ιούνιος	1946	17000
	1947	<10000
Δεκέμβριος	1948	<5000
1949-1953	;	
1954	120	Μπαρτζιώτας (1984)
1958	...	Απόφαση 8ης Ολομέλειας

1. Οι αριθμοί σε παρένθεση προέρχονται από ανέκδοτο βιβλίο του Β. Μπαρτζιώτα που παρατίθεται στο Χατζής (1977). Στην έκδοση του βιβλίου του Β.Μ. (1984) τα στοιχεία διαφέρουν.

από την εισήγηση του Ιωαννίδη παραθέτει ο Χατζής (1978, σελ.43 κε.) 6) Οργανωτική απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, που δημοσιοποιείται με την εργάκιλο αρ.4 της 2.11.1943, στο εσωκομματικό δελτίο «Οργανωτής» (Χατζής 1978, σσ.271-273). Παρουσιάζεται το νέο οργανωτικό μοντέλο (μετατροπή των πυρηνών σε ΚΟΒ κλπ.). γ) Εισήγηση του Γ.Ζεύγουν και πολιτική απόφαση της 10ης Ολομέλειας (Ιανουάριος 1944). Αποτελεί έναν πρώτο απολογισμό της περιόδου 1941-43 και της δράσης του κόμματος. δ) Άρθρο του Β.Μπαρτζιώτα στην ΚΟΜΕΠ (1945), επίντηση την σειρά άρθρων του ίδιου, που δημοσιεύει στην ΚΟΜΕΠ το 1943. Σχετικά δες Μπαρτζιώτας (1984, σελ.106). ε) Απόφαση της 11ης ολομέλειας για την οργανωτική ανάπτυξη, Απρίλιος 1945. (ΚΟΜΕΠ, τεύχος Ιανουάριος 1945, σελ.356 και ΚΚΕ [1], σελ.380). στ) Εισήγηση και τελικός λόγος του Ν.Ζαχαριάδη στη 12η Ολομέλεια, απόφαση της 12ης ολομέλειας, Ιούνιος 1945 (Ζαχαριάδης 1945α, Δέκα Χρόνια, σσ.265-314). Για πρώτη φορά σημειώνεται το πρόδολημα της «αλ.οίωσης» της ταξικής σύνθεσης. ζ) Εισήγηση και τελικός λόγος του Ν.Ζαχαριάδη στο 7ο Συνέδριο, Οκτώβριος 1945 (Ζαχαριάδης 1945β και 1945γ). Τομή στην οργανωτική πολιτική του κόμματος, που τη σημασία της εξετάζουμε αναλυτικά παρακάτω. η) Απόφαση του ΠΓ, 16 Δεκεμβρίου 1945, για τα «τρέχοντα οργανωτικά ξητήματα». Αναγνωρίζεται η αποκοπή της καθοδήγησης από τη βάση και η γραφειοκρατικοποίηση του κόμματος. θ) Άρθρο του Ζήση Ζωγράφου για τα οργανωτικά ξητήματα, ΚΟΜΕΠ, Νοέμβριος 1945. Για την περίοδο 1946-49 θα αναφερθούμε στα επόμενα.

τείνεται για την οργανωτική αναπροσαρμογή του ΚΚΕ στην νέα συγκυρία, είναι, προφανώς, απόρροια της προηγούμενης θέσης⁶. Μέσα σε πέντε μόνο μήνες, από τη 10η ολομέλεια (Ιανουάριος-Ιούνιος 1944) θα σφραγίστηκαν 50.000 νέα μέλη. Ο συνολικός αριθμός των μελών θα ανέλθει περίπου στις 250.000⁷. Η μαζικοποίηση θα συνεχιστεί με άλματα. Στο επόμενο διάστημα μέχρι την απελευθέρωση (Οκτώβριος '44) και το Δεκέμβριο (διάστημα 5-7 μηνών), ο αριθμός των μελών σχεδόν θα διπλασιαστεί. Το ΚΚΕ θα αποκτήσει άλλες 200.000 νέα μέλη! Στις παραμονές της Απελευθέρωσης, όπως αναφέρομε, αριθμεί πλέον 400-450.000 μέλη⁸. Οι αποφάσεις της 11ης ολομέλειας (Απρίλιος 1945) δεν θα προσθέσουν τίποτα το καινούργιο, θα ενισχύσουν το δυσκίνητο και γραφειοκρατικό κομματικό οργανωτικό μοντέλο που έχει διαμορφωθεί⁹. Αντίθετα, η

6. «Το ΚΚΕ, κόμμα μαρξιστικό, προσαρμόζει την οργανωτική του διάρθρωση πάνω στις πολιτικές του επιδιώξεις [...] Η αφομίωση των καινούργιων μελών είναι το βασικότερο, το φλέγον εσωκομματικό πρόβλημα. Στο κόμμα ματήναν εκαποντάδες χιλιάδες μέλη και πρέπει από την ποσότητα να περάσουμε στην ποιότητα».

Για το «τέρασμα» αυτό προτείνονται τα εξής «μέτρα»: α) ανάπτυξη της συνοχής και της μονολιθικότητας του κόμματος, β) διαθεά κατανόηση της κομματικής γραμμής, γ) εξασφάλιση γερών καθοδηγήσεων στις κομματικές οργανώσεις, δ) θεωρητική κατάρτιση των μελών, ε) επαγρύπνηση. Ιδιαίτερα τονίζεται υπό την εισήγηση η ανάγκη να «τραβηγχτούν» στο κόμμα οι διανοούμενοι, οι γυναίκες, η νεολαία και οι αξιωματικοί (Ζενόγιος 1944, σσ.207-210) // Επίσης Μπαρτζιώτας 1945, σσ.160-174, που ήταν άλλωστε από τους βασικούς εμπνευστές της οργανωτικής αναπροσαρμογής// Ρούσος 1945.

7. «Πάνω από 50.000 καινούργια μέλη έχουμε στο Κόμμα μας απ' τη σύγκλιση της 10ης Ολομέλειας και δώθε. Έτσι ο συνολικός αριθμός των κομματικών μας μελών ξεπερνάει πια τις δυόμισι εκαποντάδες χιλιάδες» («Συνδιάσκεψη των οργανώσεων μας», ΚΟΜΕΠ, φ.26-27, Μάης-Ιούνιος 1944, σελ.803). Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των συνδιαστέψεων που ακολούθησαν την 10η ολομέλεια// Βλέπε επίσης πίνακα 10 και διάγραμμα 1.

8. Σ' αυτόν τον αριθμό φαίνεται να συγκλίνουν οι περισσότερες εκτιμήσεις: Ζαχαριάδης στο ΚΚΕ [12], σελ.63// Χατζής 1979, σελ.486// Νεφελούνδης 1974// Παπαταναγώτου 1974// Κούνδουρος 1978// Σαρλής 1985// Λαζαρίδης 1985// Chiclet 1987.

9. Η απόφαση μάλιστα θεωρεί σημαντικό να δημιουργηθούν γύρω από τα καθοδηγητικά όργανα του κόμματος «γερά επιτελεία ειδικών συνεργατών, που να κατέχουν τα οικονομικά, πολιτικά, αγροτικά κλπ. προβλήματα της χώρας» γιατί «μόνο με τον τρόπο αυτό θα ξεπεραστούν οι αδυναμίες θα εξαλειφθεί η ηρηκή, πρόχειρη και αδασάνιστη αντιμετώπιση των διαφόρων ξητημάτων. Και μόνον έτσι οι κομματικές αποφάσεις, αποτέλεσμα συστηματικής παρακολούθη-

12η Ολομέλεια (Ιούνιος 1945) και το 7ο συνέδριο (Οκτώβριος 1945) που θα πραγματοποιήθουν υπό την καθοδήγηση του Ζαχαριάδη, μπορούν να θεωρηθούν τομή στην οργανωτική πολιτική. Για πρώτη φορά επισημαίνεται «ο κίνδυνος από την αλλοίωση της ταξικής σύνθεσης» του κόμματος που έχει συντελεστεί: «Το πιο μεγάλο λάθος στην οργανωτική μας δουλειά είναι η αλλοίωση που παρουσιάζει η κοινωνική σύνθεση των μελών του κόμματος. Τα εργατικά μας μέλη σήμερα είναι μονάχα ένα 18% μέσα στο σύνολο των μελών του κόμματος. Αυτό περικλείνει σοβαρούς κινδύνους. Αν θέλουμε να παραμείνουμε κόμμα της εργατικής τάξης, πρέπει το πρόγραμμα αυτό να δρεί την αντανάκλαση και στην κοινωνική σύνθεση των μελών μας» (Ζαχαριάδης 1945a, σελ.304)¹⁰.

1.2. Η οργανωτική πολιτική του KKE στη μεταδεκεμβριανή περίοδο (1945-1946)

Η οργανωτική πολιτική του KKE στην περίοδο 1943-1944 συνιστά ένα σοβαρό λάθος (βλέπε 1.3.), που απορρέει, όπως άλλωστε κάθε οργανωτική πολιτική, από τη γενικότερη στρατηγική του κόμματος. Τα αποτελέσματά του θα επισημανθούν από το Ζαχαριάδη στη 12η Ολομέλεια και στο 7ο Συνέδριο. Η γραμμή της μαζικής στρατολογίας δρήγκε γόνιμο έδαφος στην

σης και επιστημονικής μελέτης, θα είναι ικανοποιητικές, σοβαρές και σωστές» («Η οργανωτική ανάπτυξη και η προσαρμογή της οργανωτικής πολιτικής του KKE στις σημερινές απαιτήσεις της δουλειάς», ΚΟΜΕΠ, αρ.38, Ιούνιος 1945, σελ.357).

10. Η θέση αυτή θα καταγραφεί και στην απόφαση της ολομέλειας: «Η ολομέλεια τονίζει τον εξαιρετικά σοβαρό κίνδυνο που απειλεί το κόμμα από την αλλοίωση της κοινωνικής του σύνθεσης (υπ. κειμένου) [...] Μια ωιξική αλλαγή και βελτίωση στον τομέα αυτόν επιβάλλεται για το σύντομο μέλλον και πρέπει ν' αφορά τόσο τα μέλη όσο και τα κατώτατα, κατώτερα, μεσαία και ανώτερα κομματικά στελέχη» (KKE [4], σελ.312).// Στην εισήγησή του στο 7ο Συνέδριο, ο Ζαχαριάδης διατυπώνει «βελτίωση»: «Στους μήνες από τη 12η Ολομέλεια και δω, έχουμε κάποια βελτίωση στην κοινωνική κομματική μας σύνθεση. Θα πρέπει να τη συνεχίσουμε, κυρίως σε διαφορά την προώθηση και ανάδειξη τηγετικών εργατικών στελεχών μέσα στο κόμμα» (Ζαχαριάδης 1945b, σελ.57).// Ο Β.Μπαρτζώτας, θα αναγνωρίσει αυτό το «λάθος», 40 χρόνια αργότερα, δι. Μπαρτζώτας 1984, σελ.19.

αυθόρυμητη κίνηση των μαζών προς το KKE, κίνηση που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής λόγω ακριβώς της ανάδειξής του, για αυτές, ως του μόνου γνήσιου εκφραστή τους. Η καθοδήγηση Ζαχαριάδη θα επιχειρήσει στην περίοδο μετά την απελευθέρωση και μέχρι το 7ο συνέδριο να το «διορθώσει» με ένα μηχανιστικό και γραφειοχρατικό τρόπο.

Για να αποκατασταθεί η «αλλοιωμένη» ταξική σύνθεση του κόμματος, θα γίνουν μαζικές διαγραφές των αγροτών, που υποχρεώνονται διά της βίας να ενταχθούν στο Αγροτικό Κόμμα, σύμφωνα με μια σχηματική και εγκεφαλική κατανόηση της σχέσης κόμματος-τάξης. Η πολιτική αυτή, που ονομάσθηκε «πολιτική ενότητα στο χωριό»¹¹, στόχευε να επανασυσφίγξει και να διευρύνει την κοινωνική συμμαχία με τις μάζες της υπαίθρου, να τις «τραβήξει» στο πρόγραμμα της «Λαϊκής Δημοκρατίας»¹². Αυτή η θέση που έχει τις ρίζες της στον τριτοδιεθνιστικό μετωπισμό -διατυπώθηκε από τον Ζαχαριάδη κατά την προπολεμική περίοδο στο διοικητικό του 1935 - είχε καταργηθεί «στη ζωή» κατά την διάρκεια της κατοχής. Ο Γιάννης Μανούσας περιγράφει παραστατικά αυτήν τη διαδικασία: «Όταν όμως φτάσαμε στον καιρό της κατοχής και το κομμ.

11. «Για την κομματική οργάνωση στο χωριό ένα μόνο πρόγραμμα μπορεί να ειπωθεί: Η επιτακτική ανάγκη της πολιτικής ενότητας στο χωριό επιβάλλει όλα δίχως καμιά εξαίρεση τα μέλη μας που είναι αγρότες είτε έχουν σχέση με το χωριό και τα προδόλημα του να πάνε στην ενιαία πολιτική οργάνωση της αγροτιάς, το ΑΚΕ. Εποι πραγματοποιήμε το ενιαίο κόμμα της λαϊκής δημοκρατίας στο χωριό, που θα πρέπει να το θεωρούμε οι πρόδοδοι του ενιαίου πανελλαδικού κόμματος της λαϊκής δημοκρατίας. Εφ' όσον όλα τα κόμματα του ΕΑΜ συμφωνήσουν, είμαστε έτοιμοι να πραγματοποιήσουμε την ΕΑΜική πολιτική ενότητα μέσα σ' ένα ενιαίο κόμμα, το ΕΑΜικό Κόμμα της Ελλάδας που θα'χει για πρόγραμμα του το πρόγραμμα του ΕΑΜ, δηλ. τη λαϊκή δημοκρατία» (Ζαχαριάδης 1945b, σελ.58).// Παυλόπουλος 1972, σελ.85.

12. Είναι ενδιεικτική η κριτική που κάνει στο KKE, ο Ηλίας Τσιριμώκος, από την πλευρά της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας-Σοσιαλιστικού Κόμματος (ΕΛΔ-ΣΚΕ): «Η μεγάλη καθυστέρηση των λαϊκών μαζών που κάνει ένα μέρος τους να είναι θύμα της αντιδραστικής προταγάνδας είναι όπως είπαμε στο εποικοδόμημα. Αυτό δεν το προσέξαμε αρκετά στο παρελθόν. Και δεν προσπαθήσαμε, φεύγοντας απ' την πρωτοπορειακή απομόνωση, ναρθούμε αρκετά κοντά τους. δεν διαλέξαμε τις καλύτερες μέθοδες, να τις διαφωτίσουμε, να τις κερδίσουμε [υπ.6. Απόδειξη πως το KKE στην απόφαση της 12ης Ολομέλειας -για να κερδίσει τις αγροτικές μάζες - ξαναγυρίζει στο μηχανικό (υπ.Η.Τ.) μέσο της δημιουργίας «Αγροτικού» Κόμματος» (Τσιριμώκος 1945).

Κόμμα ξαναοργανώθηκε [...], κανένας δε σκέφτηκε να θέσει ζήτημα για την ξανά οργάνωση του ενιαίου Αγροτικού Κόμματος στο ύπαιθρο. Οι αγρότες οργανώθηκαν στο εθνικο-απελευθερωτικό μέτωπο και στο κομμουνιστικό Κόμμα και είχε μέλη και οργανώσεις ως και στο τελευταίο χωριό. Και δεν λογαριάζόταν μεγαλύτερη τιμή για τον κάθε αντιφασίστα αγωνιστή αγρότη από του να μπορεί να έχει τον τίτλο του μέλους του ΚΚΕ. Γιατί ποτέ στην ιστορία αυτού του τόπου δεν μεσουράνησε κόμμα και ιδεολογία όσο το ΚΚΕ και η ιδεολογία του, αυτή την εποχή. Κι είναι χλιαρές οι αγρότες μέλη και στελέχη του που έπεσαν από το απόσπασμα αφού το ζητωκραυγάσαν. Κι είχε δεσμό αιμάτινο με τους αγρότες αφού το πιο πολύ στο ύπαιθρο παίχτηκε το παιχνίδι του απελευθερωτικού πολέμου και τις πιο μεγάλες θυσίες σε ανθρώπους και μέσα στον πόλεμο αυτό που τον οργάνωσε και τον διεύθυνε το ΚΚΕ τις έδωσαν οι αγρότες. Κι αν ρίξουμε μια ματιά στην ιστορία αυτού του τόπου απ' το '21 κι εδώ θα δούμε ότι ποτές δεν έπαψε να είναι επαναστατική η Ελληνική αγροτιά. Μα ακόμα ύστερα απ' τον κατοχικό αγώνα ολότελα δεν δικαιολογούνταν οι λόγοι που είχε φέρει ο Ζαχαριάδης το 1935, για να διώξει από το κόμμα τους αγρότες κομμουνιστές. Δεν είναι υπερβολή αν θα πώ ότι ξεσηκώθηκε θρήνος και οδυρμός από τους Κομμουνιστές του χωριού που θα αποσπούνταν από το Κόμμα. Στην αρχή ο ξεσηκωμός μπήκε σε εθελοντική βάση, μα καμιά οργάνωση του χωριού δε δέχτηκε ν' αυτοδιαλυθεί και να προσχωρήσει στο Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας» (Γ. Μανούσακας 1986, σελ.81)¹³.

13. Οι διατυπώσεις του Ζαχαριάδη στην Πλανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη, έξι μήνες μετά, είναι αποκαλυπτικές για τις αντιστάσεις αυτές. Ο Ζαχαριάδης παραδέχεται, ότι «στο ζήτημα [...] υπάρχει γενική υποτίμηση [...]】 Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αρνητικής δουλειές μας έδωσαν τα Χανιά. Στο δύναμα της μη μηχανικής εφαρμογής της απόφασης οι σύντροφοι εκεί διατηρούν ακόμα τις κομματικές δυνάμεις στο χωριό [...]» (Ζαχαριάδης 1946, σελ.8) // Επίσης: «Σχετικά με την απόφαση της 12ης Ολομέλειας και του 7ου Συνεδρίου για την πολιτική ενότητα στο χωριό και τη συμβολή του ΚΚΕ προς την κατεύθυνση αυτή, το Πολιτικό γραφείο (απόφαση της 16ης του Δεκέμβρη 1945) διαπίστωσε ότι δεν είχε πάντα κατανοηθεί σωστά και είχε συχνά εφαρμοστεί μηχανικά. Στο ζήτημα αυτό εξακολούθει να υπάρχει και τώρα μια γενική υποτίμηση. Ορισμένες καθοδηγήσεις εφαρμόζοντας την απόφαση διάλυσαν τις κομματικές οργανώσεις στο χωριό, έπαυσαν όμως να δείχνουν ενδιαφέρον για τη συγκέντρωση και βοήθεια των δυνάμεων της λαϊκής δημοκρατίας μέσα

Δεν είναι μόνο η υποτίμηση της ιστορικής επαναστατικής παράδοσης που έκρυψε αυτή η πολιτική επιλογή αλλά, κυρίως, η παραγνώριση και περιφρόνηση μιας οιζωμένης πλέον πραγματικότητας, της αυθεντικής οιζοσπασικοποίησης πλατύτατων αγροτικών στρωμάτων που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής. Όπως διαπιστώσαμε προηγουμένως, εκτός από τις αντικειμενικές συνθήκες που συντελούν στη μερική διάρρηξη της ΕΑΜικής κοινωνικής συμμαχίας μετά τον Δεκέμβρη, ο καθοριστικός παράγοντας είναι η πολιτική του ΚΚΕ (Βάρκιζα, μη-κατάληψη της πολιτικής εξουσίας) που θα κάμψει σημαντικά την επαναστατική διάθεση των μαζών. Η μηχανιστική οργανωτική πολιτική που θα ακολουθήσει το ΚΚΕ για την «ανασύνταξη και διεύρυνση» του λαϊκού μπλόκ στην ύπαιθρο όχι μόνο δε θα κατορθώσει να αποκαταστήσει την χαμένη δυναμική αλλά και τα αποτελέσματά της θα αποδούν ολέθρια για το κόμμα. Οι σχέσεις εκπροσώπησης του ΚΚΕ με τους αγρότες θα κλονιστούν ανεπανόρθωτα. Η ρήξη αυτή, που θα επικαθιορίσει ουσιαστικά ο εμφύλιος (1946-49) και η ήττα, είναι ιστορική. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται σε σημαντικό βαθμό τη μετέπειτα πολιτική και εκλογική συμπεριφορά των αγροτικών στρωμάτων. Το ποσοστό της εκλογικής επιρροής της Αριστεράς, τόσο προδικτατορικά όσο και μεταπολιτευτικά, δε θα ξεπεράσει στον αγροτικό χώρο το 10%¹⁴.

στο αγροτικό κόμμα. Άλλες, πολύ λίγες αυτές, εξακολουθούν να διατηρούν τις κομματικές οργανώσεις στο χωριό στο όνομα της μη μηχανικής εφαρμογής της απόφασης του πολιτικού γραφείου [...]】 Η ανάγκη να σηματισθεί μέσα στο χωριό μια μεγάλη πολιτική δύναμη, που σε συμμαχία με τη δύναμη της εργατικής τάξης και τον εαμικό λαϊκό όγκο θα συντελέσει και αυτή αποτελεσματικά στην πάλη για την επιβίωση ενάντια στην τρομοκρατία και τον μοναρχοφασισμό, για τη δημοκρατία και την ανεξαρτησία είναι επιτακτική και οι κομματικές καθοδηγήσεις πρέπει να μελετήσουν τον τρόπο, που θα μπορέσουν καλύτερα διοθώντας όσο μπορούν το Αγροτικό Κόμμα της Ελλάδας και σε στενή συνεργασία μαζί του να προωθήσει τη δουλειά στο σούδαρό αυτό τομέα» (Συμπεράσματα της Π.Ο.Σ., στο ΚΚΕ [13], σελ.42).

14. Πολύ αργότερα, το 1961 στο 8ο Συνέδριο, το ΚΚΕ θα αναγνωρίσει έμμεσα τη διάρρηξη αυτή: «Στην αγροτικά μετά την ήττα του 1949 έγιναν πολιτικές μετατοπίσεις. Τα πιο εύπορα στρωμάτα της και πολλοί μεσαίοι αγρότες υπό την επήρεια των αντικομμουνιστών και των ψυχώσεων του εμφυλίου πολέμου έδωσαν πίστη στις δημιαγωγικές διακηρύξεις των κυβερνήσεων της Δεξιάς.

Αντίστοιχα κρίθηκε η οργανωτική πολιτική και στη νεολαία. Στη διάρκεια της κατοχής χιλιάδες νεολαίοι γίνονται μέλη του κόμματος. Η παλιά διάλυση της OKNE ξεπεράστηκε στην πράξη. Τώρα, αναγκάζονται, παρά τη θέλησή τους, να περάσουν στις μετωπικές οργανώσεις της νεολαίας¹⁵. Επίσης, και παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες ωρίζοσπαστικοποιήθηκαν και αποτέλεσαν βασική συνιστώσα του ΕΑΜ, διαπιστώνεται όχι μόνο η χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο κόμμα αλλά και η ακόμη χαμηλότερη αντιπροσώπευσή τους στο Συνέδριο. Είναι ενδεικτικό, ότι ενώ κατά τη διάρκεια της κατοχής οι γυναίκες αποτελούσαν το 27% της KOA (Μπαρτζιάτας 1984, σελ.315) τώρα το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην οργάνωση Αθήνας δεν ξεπερνά το 17% των κομματικών μελών. Στο Συνέδριο δεν αντιπροσωπεύεται ούτε και αυτό¹⁶. Η συμμετοχή των γυναικών δεν θα διεπιφανεύεται στην οργάνωση των γυναικών στο μέλλον¹⁷. Όσον αφορά στα μικροαστικά στρώματα, η απομάκρυνση μιας μερίδας τους από το ΕΑΜικό μπλόκο θα καταγραφεί και στις εκλογές του 1946. «Οι εκλογές [...] έδειξαν ότι στα στρώματα αυτά η αντίδραση έχει ακόμα δύναμη. Επίσης ότι τα στρώματα αυτά στις κρίσιμες περιόδες, όπως η σπιρερινή, παρουσιάζουν δισταγμούς και ταλαντεύσεις, πράγμα που μας υποχρεώνει να δουλέψουμε πιο εντατικά για να καλυτερέψουμε τις θέσεις μας μέσα στα σύμμαχα αυτά στρώματα» (Ζαχαριάδης 1946, σελ.11)¹⁸.

Ένα άλλο μέρος ακολούθησε τα κόμματα του Κέντρου. Τέλος, ένα τρίτο έμεινε σταθερά προσανατολισμένο προς την Αριστερά» (ΚΚΕ, 8ο Συνέδριο, στο ΚΚΕ [6], σελ.81).

15. «[...] Εχουμε σε πολλές οργανώσεις χιλιάδες μέλη του κόμματος νέους, ταυτόχρονα μέλη των [XB-ΓΜ: μαζικών] οργανώσεων αυτών της νεολαίας. Ουσιαστικά έχουμε ξανακάνει την OKNE [...] Αυτό δεν είναι σωστό. Την OKNE την διαλύσαμε για να κάνουμε μια ενιαία οργάνωση της ελληνικής νεολαίας [...] Κατά συνέπεια οι νέοι μέλη του κόμματος πρέπει να παν εκεί και να μην είναι μέσα στο κόμμα. Αυτό δεν πρέπει νά τους πειράξει. Αν υπάρχει ένας που δεν θέλει, θα μείνει στο κόμμα. Οι άλλοι οι πολλοί που είναι στο κόμμα και κάνουν δουλειά στις διάφορες οργανώσεις της νεολαίας, θα παν εκεί στις οργανώσεις της νεολαίας και θα μείνουν εκεί, δεν θα μπανοδραγάνουν στο κόμμα και δεν θα πολιτικοποιούν περισσότερο από ό,τι χρειάζεται τις οργανώσεις αυτές. Θα κάνουν πλατειά δημοκρατική δουλειά στην νεολαία» (Ζαχαριάδης 1945b, σελ.91).

16. Ζαχαριάδης 1945b, σελ.84.

17. Ζαχαριάδης 1946, σελ.8.

18. Ομοίως Ιωαννίδης 1946, σελ.33// ΚΚΕ [3], σελ.45.

Για το «ξεκαθάρισμα», τέλος, και το «δυνάμωμα» του Κόμματος, διαγράφονται δεκάδες χιλιάδες μέλη και στελέχη που κατά την διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας (1936-1941) είχαν υπογράψει «δήλωση μετανοίας», σε συνθήκες διάλυσης του κόμματος και κάτω από κάθε λογής πιέσεις. Σημειωτέον, ότι τα περισσότερα από αυτά τα μέλη είχαν αποκατασταθεί με απόφαση, αμέσως μετά την ανασυγκρότηση του κόμματος στην κατοχή¹⁹. Παράλληλα, «επανακρίνονται» όσα νέα στελέχη και μέλη (πολλές χιλιάδες) είχαν ενταχθεί στην μεταξική νεολαία. Ας οημειώσουμε δε, ότι η ένταξη στην ΕΟΝ ήταν υποχρεωτική, από το δημοτικό έως το πανεπιστήμιο.

Αν κάνουμε αυτήν την παρέκθιση στην οργανωτική πολιτική του ΚΚΕ αυτής της περιόδου, παρακολουθώντας «θαμμένα» και «απωθημένα» κείμενα, δεν είναι επειδή θεωρούμε ότι οι σχέσεις εκπροσωπησης του ΚΚΕ με το λαϊκό ΕΑΜικό μπλόκο κρίθηκαν λόγω μιας λανθασμένης οργανωτικής πολιτικής. Η οργανωτική πολιτική είναι απλώς ένα μέσο. Η πολιτική γραμμή και η στρατηγική είναι αυτές που καθορίζουν πρωτίστως τη διεύρυνση ή αποψίλωση των κοινωνικών προσβάσεων του κόμ-

19. Ο Αθ.Παυλόπουλος στη μελέτη του: «αι δηλώσεις αποκηρύξεως του κομμουνισμού», υπολογίζει ότι κατά την πενταετία 1936-1941 υπέβαλαν δήλωση «μετανοίας» 95.690 «μετανοήσαντες κομμουνισταί» (Παυλόπουλος, Μελέται αναφερόμεναι εις την ιστορίαν του ΚΚΕ-ΕΔΑ (1956-1969) κλπ, χ.χ.// Ο Μανούσακας τους υπολογίζει σε 92.000 (1978, σελ.78)// Ο Κούνδουρος (1978, σελ.63 και 106) και ο Κούνδουρος (1987, σελ.162) υπολογίζουν τους δηλωσίες σε 45.000// Ο Φλάμισερ αναφέρει τους αφιμούς 47.000 και 90.000 (σσ.127-128)// Επίσης Μαργαρίτης 1984// Για τον τρόπο αντιμετώπισης των «δηλωσιών» αρχετεκτική στοιχειωτικό, είναι το παρακάτω απόστασιμα: «Το ξήτημα των δηλώσεων το ξανάβαλε η 12η Ολομέλεια και νομίζω σωστά. Το ξήτημα αυτό είναι για το ΚΚΕ ξήτημα η θητικής τάξης. Δήλωση μετανοίας που γίνεται γιατί το θέλει ο εχθρός, είναι δήλωση προδοσίας. Και οι προδότες δεν έχουν θέση μέσα στο ΚΚΕ» (Ζαχαριάδης 1945b, στο ΚΚΕ [2], σελ.57)// Ομοίως τα παρακάτω κείμενα: απόφαση 12ης Ολομέλειας, στο ΚΚΕ [4], σελ.313// Ψήφισμα του 7ου Συνεδρίου, στο ΚΚΕ [9], σελ.127// Ζαχαριάδης 1946, σελ.9// Απόφαση της 3ης ολομέλειας (Οκτώβριος 1947), που αποφαίνεται τα εξής: «Η Ολομέλεια διαπιστώνει, ότι η απόφαση του 7ου Συνεδρίου για το ξεκαθάρισμα του ΚΚΕ απ' τους δηλωσίες της 4ης Αυγούστου και της 1ης κατοχής πραγματοποιήθηκε και αποφασίζει, ότι στο εξής οι κομματικές οργανώσεις μπορούν να δέχονται αιτήσεις για αποκατάσταση στο ΚΚΕ από πρώην δηλωσίες της πιο πάνω κατηγορίας, που με τα έργα τους και τις θυσίες τους απόδειξαν ότι ξαναπάχτησαν το δικαίωμα και την τιμή να γίνουν μέλη του ΚΚΕ» (ΚΚΕ [9], σελ.248).

ματος. Η οργανωτική αποκρυστάλλωση είναι το πεδίο στο οποίο «φωτογραφίζονται» οι σχέσεις εκπροσώπησης και αυτήν την οργανωτική αποκρυστάλλωση μπορούμε να παρατηρήσουμε και στην οργανωτική πολιτική. Βέβαια, η ίδια η οργανωτική πολιτική έχει ανοίξει από μόνη της ένα σημαντικό θεωρητικό και ιστορικό ζήτημα: το ζήτημα της φυσιογνωμίας και της ταξικής σύνθεσης του εργατικού κόμματος. Είναι φανερό ότι ένα εργατικό κόμμα πρέπει να αντανακλά και στο εσωτερικό του την εργατική υπεροχή. Ο εργατικός του χαρακτήρας όμως δεν είναι απλώς και μόνο θέμα κοινωνικής σύνθεσης. Είναι πρωταρχικά ζήτημα συγχώνευσης της επαναστατικής θεωρίας με το πρωτοπόρο εργατικό κίνημα, καθώς και ζήτημα συγκεκριμένης πολιτικής γραμμής. Αν δεν τίθεται κάτω απ' αυτό το πρόσμα, η εργατική και προλεταριακή υπεροχή στο εσωτερικό του κόμματος θα ανάγεται σε μια γραφειοκρατική και «κοινωνιολογική» επιβολή, θα μεταδόλλεται σε εργατισμό. Ιστορικά, υπήρξαν πάντοτε, δύο (αντιθετικές) κατευθύνσεις στη διαδικασία ανάδειξης ανεξάρτητης οργάνωσης της εργατικής τάξης: ο εργατισμός και η προλεταριακή γραμμονία (Μπαλιμπάρ). Η συζήτηση εκείνης της εποχής για την οργανωτική πολιτική του ΚΚΕ γηγενεύεται από τον εργατισμό²⁰. Κι αυτό α) διότι τίθεται σε μια χρονική στιγμή όπου το ζήτημα δεν είναι η κοινωνική σύνθεση αλλά η γραμμή κατάληψης της πολιτικής εξουσίας,

20. «[...] μαζικό εργατικό κόμμα, όπως είναι το ΚΚΕ, πάει να πει όχι μόνο κόμμα με προλεταριακή υπεροχή στην κοινωνική του σύνθεση, μα και προλεταριακή αποφασιστική υπεροχή σ'όλη την ιεραρχία των στελεχών μας. Στο σημείο αυτό στεκόμαστε καλύτερα. Πάνω από 50% από τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής είναι εργάτες. Αυτό είναι καλό. Πρέπει όμως αυτό να εξασφαλιστεί σ'όλη τη σκάλα [...]» (Ζαχαριάδης 1945b, στο ΚΚΕ [4], σελ.304)// Μια λιγότερο μηχανιστική άποψη είχε εκφράσει ο Ζήσης Ζωγράφος (1945), ο οποίος και παραβάτει αναλυτικά στοιχεία για τις οργανώσεις Αθήνας-Θεσσαλονίκης: «1. Οργάνωση Αθήνας: Είναι εργάτες στο γραφείο της επιτροπής πόλης: τα 50,5%, στην επιτροπή πόλης: τα 60%. Στις αχτίδικες της επιτροπές: τα 42,5%. Στις αντιπροσωπείες για τις αχτίδικες συνδιασκέψεις: τα 45%, για τη συνδιάσκεψη Αθήνας: τα 37,3%. Στην αντιπροσωπεία της για το συνέδριο τα 66,6%. 2. Στην οργάνωση της Σαλονίκης: Τα εργατικά στελέχη στις κομματικές οργανώσεις βάσης είναι 52%, στις αχτίδικες επιτροπές τα 47%. Στην αντιπροσωπεία της για την συνδιάσκεψη της επιτροπής πόλης ήταν τα 50% και στην αντιπροσωπεία για το συνέδριο 60%» (Ζωγράφος 1945, σελ. 1036)// Πάνω στο θέμα βλέπε την κριτική του Ν. Ψυρούκη (1983a, σσ.137-141).

απαντά δηλαδή σε λάθος πεδίο, και β) διότι η άποψη αυτή θεωρεί ότι αποκατάσταση της προλεταριακής υπεροχής στη σύνθεση των μελών συνεπάγεται αυτόματα και προλεταριακή γηγεμονία, θέση εξ ολοκλήρου μηχανιστική, που άλλωστε προσέκρουε αντικειμενικά στους όρους πρόσληψης και (υπ)ανάπτυξης του μαρξισμού στην Ελλάδα. Για τους λόγους αυτούς, το αποτέλεσμα της οργανωτικής πολιτικής δεν ήταν η ενίσχυση του κόμματος αλλά η αποδυνάμωσή του, και μάλιστα στην κρίσιμη στιγμή της απαρχής του εμφυλίου. Τα μέλη του κόμματος από 400.000-450.000 στην εποχή της Απελευθέρωσης θα μειωθούν μέσα σ' ένα χρόνο εντυπωσιακά. Τον Οκτώβριο του 1945, όταν πραγματοποιείται το 7ο Συνέδριο, το ΚΚΕ αριθμεί μόνο 45.000 μέλη! (Chiclet 1987, πίνακας 10, διάγραμμα 1). Μετά την απελευθέρωση δηλαδή, το κόμμα στερείται περίπου 400.000 μέλη! Από αυτά υπολογίζεται ότι 20-25.000 διαγράφηκαν, 100.000 εξοντώθηκαν (φυσικά ή ψυχικά) ενώ 250.000 πέρασαν «διά της βίας» στο ΑΚΕ²¹. Αποτέλεσμα της παραπάνω εξέλιξης είναι η «αποκατάσταση» της εργατικής-υπαλληλικής υπεροχής. Δυστυχώς για το ΚΚΕ, επειδή η προλεταριακή γραμμονία και γραμμή δεν είναι ποσοτικό πρόβλημα, η γραφειοκρατική αποκατάσταση στην κοινωνική σύνθεση του κόμματος οδήγησε τελικά στη διάλυσή του. Εποι, η 2η Ολομέλεια (Φεβρουάριος 1946) και η Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη (Απρίλιος 1946) θα θέσουν πλάνο στρατολογίας τις 100.000 μέλη (πίνακας 10)²².

21. Chiclet 1987, σελ.156.

22. «Έχω τη γνώμη, σύντροφοι, ότι σήμερα δεν έχουμε ανάγκη από μαζική στρατολογία. Το κόμμα είναι μαζικό, επομένως από την άποψη αυτή πρέπει να σταθούμε στο σύνθημα, που έριξε η 2η Ολομέλεια, να φτάσουμε δηλ. στα 100.000 μέλη» (Ιωαννίδης 1946, σελ.33). Το ίδιο υποστηρίζει και ο Ζαχαριάδης: «Δεν έχουμε κανένα λόγο να ανοίξουμε τις πόρτες [...]. Το πλάνο μας πρέπει να βάζει να φτάσουμε 100.000 μέλη. Οσο για τα εργοστάσια ένα ποσοστό 10-15% στο σύνολο των εργατών είναι καλό» (Ζαχαριάδης 1946, σελ.9). Βέβαια, τα διαβέσμα στοιχεία είναι ενδεικτικά, πιστεύουμε, όμως, ότι ανταποκρίνονται χονδρικά στην πραγματικότητα. Αυτήν την έλλειψη στοιχείων την επισημαίνει και ο ίδιος ο Ζαχαριάδης (όπ.π., σελ.11): «Στατιστική δεν υπάρχει μέσα στο κόμμα και αυτό είναι πολύ κακό. Είναι μια βασική έλλειψη, που πρέπει να προσεχτέται από όλες τις οργανώσεις και να ξεπεραστεί. Σήμερα π.χ. δεν είμαστε σε θέση, με βάση στατιστικά στοιχεία, να μιλήσουμε για την οργανωτική κατάσταση του κόμματος.»

Άλλωστε, η κοινωνική σύνθεση των στελεχών του κόμματος, όπως ενδεικτικά φαίνεται στη σύνθεση του 7ου Συνεδρίου (πίνακας 13) και της 3ης Συνδιάσκεψης (πίνακας 14), που θα συγκληθεί αμέσως μετά το τέλος του εμφυλίου (1950), εμφανίζει πάντοτε εργατική υπεροχή, χωρίς αυτό να αναιρεί τα πολιτικά προβλήματα του ΚΚΕ.

1.3. Το τέλος του ΕΑΜ ως μετώπου βάσης: υποκατάσταση του ΕΑΜ από το ΚΚΕ στην περίοδο 1945-1949

Ας επιστρέψουμε στο ζήτημα της μαξικοποίησης του ΚΚΕ στη δεύτερη περίοδο της κατοχής. Η μαξικοποίηση έχει ως αποτέλεσμα την τάση «μετάλλαξης» του ΕΑΜ, από πρωτότυπο μαξικό μέτωπο βάσης σε κόμμα, μετάλλαξη που καταργούσε την αυτονομία του μετώπου και των μαξικών μετωπικών οργανώσεων (άμεση δημοκρατία, λαϊκή πρωτοβουλία κλπ.). Η ραγδαία μαξικοποίηση του ΚΚΕ λειτούργησε, αντικειμενικά, ως υποκατάσταση του ΕΑΜ (μαξικού μετώπου βάσης) από το Κόμμα: η προτεραιότητα αποσπάσθηκε από τη βάση και μεταφέρθηκε στην ενίσχυση του κόμματος ως ιδιαίτερου μηχανισμού. Μετά την απελευθέρωση, λοιπόν, το ΕΑΜ χάνει σιγά-σιγά το χαρακτήρα του μετώπου βάσης, δεν έχει δηλαδή πλέον το ίδιο το μέτωπο το ρόλο του μαξικού οργανωτή των κοινωνικών αγώνων, η φυσιογνωμία του αναιρείται. Μεταβάλλεται σε διακομματική ενότητα κορυφής. Εδώ δρίσκεται και η πρώτη διαφοροποίηση της πολιτικής εκπροσώπησης του ΕΑΜικού μπλόκου: κατά την διάρκεια της Κατοχής, το αχανές κοινωνικό μπλόκο που συγκροτείται, δρίσκει την πολιτική του εκπροσώπηση και αποκρυστάλλωση στο ευρύ και πολύμορφο δίκτυο των ΕΑΜικών οργανώσεων. Η πολιτική εκπροσώπηση της λαϊκής κοινωνικής συμμαχίας είναι το ΕΑΜ (με βασικό βέβαια μοχλό το ΚΚΕ). Είναι η φιγούρα του «ΕΑΜίτη» που πρυτανεύει. Τα μέλη του ΕΑΜ, πού είναι και μέλη του ΚΚΕ, δεν υπερβαίνουν το ένα τρίτο²³. Μετά την Απελευθέρωση αντίθετα, το ρόλο αυ-

23. Στη Θεσσαλία, το ΚΚΕ έχει 68.193 μέλη (75.424 με τους κομμουνιστές αντάρτες του ΕΛΑΣ), που αντιστοιχούν στο 28% της συνολικής εαμικής δύνα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Κοινωνική σύνθεση του 7ου Συνεδρίου ΚΚΕ (Οκτώβριος 1945)¹

Εργάτες	54.0
Διανοούμενοι	29.0
Αγρότες	9.0
Υπάλληλοι	8.0
Σύνολο	100.0

Πηγή: Chiclet 1987, σελ. 155

(1) Στο 7ο Συνέδριο πήραν μέρος 223 σύνεδροι, 80% των οποίων ήταν ηλικίας μέχρι 25 ετών. Οσον αφορά στη γεωγραφική προέλευση των συνέδρων: 55% προέρχονται από τη Μακεδονία - Θράκη, 20% από την Αθήνα - Πειραιά, 10% από τα νησιά, 9% από τη Νότια Ελλάδα και 6% από την Κεντρική Ελλάδα (Chiclet 1987).

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Κοινωνική σύνθεση της 3ης Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ, Οκτώβριος 1950

Κοινωνική κατηγορία	Αριθμός συνέδρων	Ποσοστό (%)
Εργάτες/ιδιωτ.υπάλληλοι	73	39.6
Αγρότες	47	24.5
Δημόσιοι Υπάλληλοι	15	8.1
Μαθητές-Φοιτητές	22	11.9
Μικροαστικά επαγγέλματα	3	1.6
Αξιωματικοί μόνιμοι	5	2.7
Επιστήμονες (Διανοούμενοι)	19	11.6
Σύνολο	184¹	100.0

Πηγή: Πρακτικά 3ης Συνδιάσκεψης, στο ΚΚΕ [12], σελ.355.

(1) Από αυτούς 148 άνδρες και 36 γυναίκες (19.6%), 171 Έλληνες και 13 Σλαβομακεδόνες (7.1%).

τό θα αναλαμβάνει όλο και πιο ανοιχτά το ΚΚΕ (και το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας-ΑΚΕ, που όμως είναι μια τεχνητή κατασκευή). Η πολιτική της ενίσχυσης του Κόμματος με την ραγδαία μαζικοποίηση, θα συνεισφέρει ώστε η κοινωνική ΕΑΜ-κή συμμαχία με την πολυμορφία της και τη διαταξικότητά της να «εσωτερικευθεί» στο ΚΚΕ. Με αυτήν την έννοια μιλάμε για «μετάλλαξη» του μετώπου σε κόμμα (υποκατάσταση του ΕΑΜ από το ΚΚΕ)²⁴.

Έχοντας υπόψη αυτό το γεγονός μπορούμε να κατανοήσουμε το αποτέλεσμα που είχε, σε τελική ανάλυση, η οργανωτική πολιτική «αποκατάστασης της εργατικής υπεροχής»: θέτοντας εκτός κόμματος ευρύτατα λαϊκά μη-εργατικά στρώματα (αγρότες, γυναίκες κ.λπ.) όχι μόνο διαρρήγνυνε τις σχέσεις εκπροσώπησης που είχε μάζι τους, αλλά ταυτόχρονα υπέσκαπτε την ίδια την κοινωνική εαμική συμμαχία.

Στην περίοδο του εμφυλίου 1946-1949, ο χαρακτήρας του ΚΚΕ ως κόμματος τροποποιείται στρατηγικά²⁵. Μεταξύ 1947-1949 το ΚΚΕ δρίσκεται στην παρανομία. Η λειτουργία του κόμματος έχει υπαχθεί στις προτεραιότητες του ένονπλου αγώνα. Η μεγάλη μάζα των κομματικών μελών επανδρώνει τον Δ.Σ.Ε., «κομματικό» -στην ουσία- στρατό, ενώ οι παράνομες οργανώσεις των πόλεων και της υπαίθρου έχουν πολιτικά και οργανωτικά (3η Ολομέλεια 1947) τεθεί υπό την καθοδήγηση

μης. Στα αστικά κέντρα της περιφέρειας, τα ποσοστά εμφανίζονται οχεικά υψηλότερα: Βόλος 38.5%, Καρδίτσα 34%, Λάρισα 33.3%, Τρίκαλα 19.8% (Αρσενίου 1977, τόμος Β', σελ.280 και 284).

24. Ο Ζαχαριάδης στο απόσπασμα που παραθέσαμε και πριν, αναγνωρίζει αυτήν την πραγματικότητα αλλά από τις συνέπειές της (της «αλλοίωσης»): «[...] χάνει το κόμμα το πρόσωπο του μέσα στη μάζα, παρατηρείται μια πορεία “αυτοδιάλυσης” του Κόμματος μέσα στη μάζα. Το Κόμμα “διαλύνεται” μέσα στη μάζα και χάνει έτοι και το “χρώμα” του (Ζαχαριάδης 1950b, σελ.96).

25. Την οργανωτική πολιτική της περιόδου, από την πλευρά που μας αφορά, μπορούμε να παρακολουθήσουμε: α) Στα ντοκουμέντα της Πανελλαδικής οργανωτικής σύσκεψης του ΚΚΕ (15-17 Απριλίου 1946), στο ΚΚΕ [3]. β) Στα έργα του N.Ζαχαριάδη «Δέκα χρόνια πάλης» (1950b), «Τα προβλήματα καθοδήγησης στο ΚΚΕ» (1952) και στα άρθρα που δρίσκονται συγκεντρωμένα στον τόμο «Συλλογή κειμένων» (1953), ανατύπωση 1987!! Μια πληρέστερη περιγραφή της δομής του ΔΣΕ περιέχεται στην κατάθεση «Φάνη» ταγματάρχη του Α2 γραφείου του γενικού αρχηγείου ΔΣΕ που είχε συλληφθεί το 1948. Η κατάθεση του κυκλοφορούσε από το Γενικό Επιτελείο Στρατού για ενημέρωση των αξιωματικών (Στο «Φάνη» 1986).

του²⁶. Η έκδαση βέβαια του συγκεκριμένου αγώνα είναι γνωστή. Η διάλυση του 1948-49 είναι οριστική.

1.4. Το ΚΚΕ ως κομματική μορφή στην περίοδο 1949-1967

Επαρκή στοιχεία για τα κομματικά μέλη στην περίοδο μετά το 1949 δεν υπάρχουν. Αναφερόμαστε πάντοτε στο ενεργό κομματικό δυναμικό, που «δουλεύει», έστω και στην παρανομία, και όχι δέδαια για το σύνολο των κομμουνιστών που δρίσκονται στις φυλακές, εξορίες ή στο εξωτερικό. Ο Π.Νεφελούδης υπολογίζει το συνολικό αριθμό των μελών του κόμματος το 1956 σε 30.000 μέλη «το πολύ, εκ των οποίων πολλές χιλιάδες ήταν στην Ελλάδα - φυλακή, εξορία, παρανομία ή σε αδράνεια» (Νεφελούδης 1974, σελ.311). Μια άλλη εκδοχή (και αυτή αισιόδοξη) υπολογίζει τα μέλη σε 11.500 (αρχές 1956), από τα οποία 5.500 στις παράνομες οργανώσεις και 6.000 συνολικά στην ΕΔΑ (4.500 δούλευαν στην ΕΔΑ και 1.500 μέλη στη συνδικαλιστική δουλειά, στα σωματεία κλπ, Γούσιας χ.χ., τόμος Β', σσ.125-128). Πάντως, η ΚΟΑ, σύμφωνα με την ομολογία του ίδιου του Μπαρτζιώτα, αριθμεί το 1954, 120 στελέχη²⁷. Είναι σαφές, ότι στη δεκαετία που ακολούθησε τη συντριβή καμιά

26. Βλ. α) την 3η Ολομέλεια 1947 (Σεπτέμβριος). β) την απόφαση του 2ου Κλι μακίου του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ (Δεκέμβριος 1947): «Κάθε μέλος του Κόμματος οπουδήποτε κι αν δρίσκεται, είναι στρατευμένος μαχητής του Δ.Σ.Ε. προσφέρει στον αγώνα μάχηνη στρατιωτικοπολεμική υπηρεσία, έχει όλες τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα του μαχητή του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας». γ) Γράμμα του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ (9.12.47). δ) Γράμμα του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ (27.5.48): «η δουλειά του κάθε κομμουνιστή μέσα στις πόλεις πρέπει στημέρα να ξεπηρετεί απόλυτα τον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας, το γενικό Αρχηγείο του Δ.Σ.Ε.». ε) Προκήρυξη της Κ.Ε. του ΚΚΕ (12.7.48). στ) Απόφαση της 4ης Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ (Ιούλιος 1948), στο ΚΚΕ [9]// Κατάσης 1990, σσ.311-328// Λάζαρης 1990, σελ.123// Επίσης «Φάνης» 1986.

27. Μπαρτζιώτας 1984, σελ.415// «Τι είχε γίνει στην πραγματικότητα από τον Σεπτέμβριο του 1949 ως τον Απρίλη του 1954; Το πολιτικό Γραφείο παρέλαβε καθυστερημένα τις κομματικές μικροοργανώσεις που υπήρχαν, κυρίως στην Αθήνα-Πειραιά. Τα στελέχη που έστειλε στην Ελλάδα, στηρίχτηκαν στον παράνομο μηχανισμό που υπήρχε, που σε ένα ορισμένο βαθμό ήταν διαδρωμένος. Νέος παράνομος τεχνικός μηχανισμός, δεν δημιουργήθηκε εξαρχής. Άλλωστε, αυτό ήταν και η βασική αιτία που πάθαμε το συγκεντρωτικό χτύπημα της ασφαλείας, το καλοκαίρι του 1955» (Βλαντάς 1976, σελ.40).

σοδαρή πολιτική, άρα και οργανωτική, παρουσία του ΚΚΕ δεν υπήρξε. Το ΚΚΕ παραμένει, μέχρι το 1958, ουσιαστικά διαλυμένο. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, και η γεοσία του θα οδηγθεί στην απόφαση της 8ης Ολομέλειας του 1958²⁸, που συνιστά και την τυπική επικύρωση της διάλυσης. Σύμφωνα με την απόφαση, οι ούτως ή άλλως ανύπαρκτες πολιτικά κομματικές οργανώσεις καταργούνται και τα μέλη τους «περνάνε» στην ΕΔΑ²⁹. Η ολομέλεια του 1958, όπως επισημαίνει ο Δημητρίου (1975), αποτέλεσε το δεύτερο, μετά την διη ολομέλεια του 1956, σημαντικό ορόσημο στην πορεία του ΚΚΕ αυτής της περιόδου, λύνοντας το βασικό πρόβλημα της οργάνωσης των δυνάμεων του στο εσωτερικό της χώρας. Μετά και από την τυπική διάλυσή του και σ' ολόκληρη την περίοδο 1958-1965, η ΕΔΑ θα αποτελέσει το μοναδικό μαζικό κόμμα της Αριστεράς. Ιδιαίτερα μετά το '62 θα αναδειχθεί στο κατ' εξοχήν κόμμα-οργανωτή των μαζών ξεπερνώντας τον αρχικό χαρακτήρα της εκλογικής μηχανής για τον οποίο είχε συγκροτηθεί³⁰. Εγγράφεται έτσι αντικειμενικά -από την δυναμική της κίνησης των μαζών και από τη συγκυρία- η τάση μετασχηματισμού της ΕΔΑ σε πρωτόπρόδιο κόμμα, αυτόχθονο παράγοντα οργάνωσης των κοινωνικών αγώνων και παραγωγής πολιτικής γραμμής. Η προοπτική

28. Ο Λ.Στρίγκος, αρκετά χρόνια αργότερα, θα χαρακτηρίσει τις οργανώσεις του ΚΚΕ, πριν το 1958, «ελάχιστες, μετρημένες στα δάχτυλα [...] με ελάχιστα μέλη, χωρίς ουσιαστική επαφή με την εργατική τάξη και τους άλλους εργαζόμενους» (Ν.Κόδισμος 5/1973, σελ.98, στο Νεφελούδης ΙΙ. 1974, σελ.350).

29. «Ολοι οι κομμουνιστές και οι ουμπατιθούντες πρέπει να μπούνε στην ΕΔΑ για να δουλέψουν μέσος στις γραμμές της, για να την μετατρέψουν σε μαζικό κόμμα, ικανό να οργανώσει τις δυνάμεις και να καθοδηγήσει τον αγώνα της εργατικής τάξης, της αγροτικάς και των άλλων εργαζόμενων στρωμάτων» (Απόφαση της 8ης ολομέλειας Κ.Ε. του ΚΚΕ (Γενάρης 1958), στο Δημητρίου 1975a).// Για τις απόψεις που εκφράστηκαν διέπει: «Η 8η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ (1958)», Δημητρίου 1975a, σσ.110-134// Επίσης Σολάρδο 1975, σελ.212// Νεφελούδης ΙΙ. 1974, σελ.324// Μπριλάκης 1980, σελ..136.

30. «[...] πέρα από την ΕΔΑ δεν υπήρχε στην Ελλάδα στα χρόνια 1958-65, τίποτα άλλο σαν ιδιαίτερη οργάνωση κομμουνιστών, αν εξαιρέσει κανείς τα περιορισμένα κομματικά στηρίγματα που περιλάμβαναν συνολικά 3-4 δεκάδες κομμουνιστών και που όχι μόνο δεν λειτούργησαν μα δεν μπορούσαν καν να ονομάσουν οργανώσεις του ΚΚΕ, μια και δεν εμφανίζονταν με το δικό τους ανεξάρτητο πολιτικά πρόσωπο και περιόριζαν τη δράση τους σαν φράξεις μέσα στην ΕΔΑ» (Γράμμα του Σταύρου Καρά στην Κ.Ε. του ΚΚΕ (25.11.1966), στο Δημητρίου 1975a, σελ.416).

αυτή, προφανώς, περιθωριοποιούσε την υπερδατική ηγεσία Κολιγιάνη, η οποία για να εξασφαλίσει εκ νέου τον έλεγχο πάνω στην ΕΔΑ ανατρέπει με την 8η ολομέλεια του 1965 την προηγούμενη απόφαση του 1958 και επαναφέρει το ξήτημα δημιουργίας ενός αριθμού ιδιαίτερων ομάδων του ΚΚΕ μέσα στο πλαίσιο της ΕΔΑ, τα λεγόμενα «κομματικά στηρίγματα»³¹. Η ανασυγκρότηση, όμως, των «παρανόμων» κομματικών οργανώσεων που προέβλεπε, δεν θα πραγματοποιηθεί. Τα μέλη του ΚΚΕ, σύμφωνα με τις ομολογίες του ίδιου του Κολιγιάνη (αλλά και άλλων στελεχών), το 1965, θα είναι μερικές δεκάδες ενώ τις παραμονές της δικτατορίας (Απρίλιος 1967) δε θα ξεπερνούν τις μερικές εκατοντάδες, 100-600 μέλη περίπου, σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε³². Μοναδική επιτυχία αυτής της πολιτικής θα αποδεί, τελικά, η υπονόμευση της ΕΔΑ.

31. Στην απόφαση για το οργανωτικό της 8ης Ολομέλειας (Φεβρουάριος 1965), διατιστώνται ότι η νέα συγκυρία, που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα, επιβάλλει και επιτρέπει «την πιο δραστήρια, οργανωμένη αυτόνομη παρουσία του ΚΚΕ στη χώρα μας» και παρασκάτω: «Τα κομματικά στηρίγματα - οι κομματικές ομάδες δηλαδή, να επεκταθούν και στις άλλες πόλεις, στις συνοικίες μεγάλων πόλεων, σε βασικά εργοστάσια, σε όλους τους τομείς και κρίκους της δουλειάς του κόμματος [...] Οι κομματικές ομάδες πρέπει να λειτουργούν κάτω από ενιαία καθηδρήση, κατά πόλη, περιοχή και πανελλαδικά» (Δημητρίου 1975a, σελ.295). Βλέπε συνολικά το κεφάλαιο: Η 8η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ (1965), σσ.221-310.

32. «Όπως ομολογούσε ο ίδιος ο Κολιγιάνης στην 8η Ολομέλεια του 1965: «Οι κομματικές ομάδες στα στηρίγματα κομματικά μέχρι και σήμερα, έχουν δημιουργηθεί μόνο σε πολύ περιορισμένη έκταση. Η λειτουργία τους είναι υποτυπώδης. Αυτό το υποτυπώδης σύντροφοι είναι στην κυριολεξία, να μην το πάρετε ότι είναι τρόπος έκφρασης» (στο Δημητρίου 1975a, σελ.235). Και δύο χρόνια αργότερα στην 10η Ολομέλεια (Τενάρης 1967): «[...] Τα μέλη του ΚΚΕ που ήταν οργανωμένα σε παράνομες ομάδες σε ολόκληρη τη χώρα έφταναν όλα κι όλα μερικές δεκάδες το 1965 και καμάτε εκατοστή το 1967. Ήταν σχεδόν όλοι τους κομμουνιστές παλιοί, από το 1940 τουλάχιστον, και μόνο 7% ήταν νέα μέλη. Περίτου οι μεσοί απ' αυτούς ήταν στην Αθήνα, στον Πειραιά και στη Θεσσαλονίκη. Η Δέκατη Ολομέλεια λοιπόν διαπίστωσε την πλήρη ανυπαρξία οποιουδήποτε παράνομου οργάνου και οποιασδήποτε δραστηριότητας μέσα στις ένοπλες δυνάμεις» (στο Σολάρδο 1975, σελ.220).

1.5. Η διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης του ΚΚΕ και η ιστορική διάλυση της συγκεκριμένης κομματικής μορφής

Οι λανθασμένες πολιτικές επιλογές του ΚΚΕ και η αποκυρωτάλλωσή τους στην οργανωτική πολιτική της περιόδου 1943-1946 θα έχουν τελικά ένα και μόνον αποτέλεσμα. Οι σχέσεις εκπροσώπησης που διαμόρφωσε το ΚΚΕ με το ΕΑΜικό κοινωνικό μπλόκο στην περίοδο της κατοχής (ιδιαίτερα στην πρώτη φάση της) θα διαρρηχθούν οριστικά και ιστορικά. Δεν πρόκειται απλώς και μόνο για «οργανωτική κρίση» και «υπέρβασή» της, όπως κατανοεί η γηγεσία του ΚΚΕ τη διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης. Αξίζει να σταθούμε σε κάποιες διατυπώσεις της αποφασιστικής πανελλαδικής οργανωτικής σύσκεψης που συγκαλείται τον Απρίλιο του 1946, όταν η ταξική πάλη έχει πάρει ήδη την μορφή της ένονπλης σύγκρουσης. Ενα χρόνο μετά την 12η Ολομέλεια και το 7ο Συνέδριο (Οκτώβριος 1945) ο Ν.Ζαχαριάδης συμπεραίνει ότι: «Το κόμμα μας ξεπέρασε την οργανωτική του κρίση. Θα μπορούσε όμως κανείς να ρωτήσει: μα είχαμε οργανωτική κρίση; Αν πάρουμε τα βασικά οργανωτικά καθήκοντα, που έβαλε η 12η Ολομέλεια και το 7ο Συνέδριο: δελτίωση (sic) της κοινωνικής σύνθεσης, δηλωσίες, απόσπαση της καθοδήγησης από τη βάση, εκκαθάριση του κόμματος, πρέπει να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι κάτι σοβαρό έλειπε από το κόμμα. Αυτό σήμερα ξεπεράστηκε. Εχουμε καλή κομματική διάρθρωση, που δίνει τη βεβαιότητα ότι το κόμμα θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που μπαίνουν μπροστά του» (Ζαχαριάδης 1946, σελ.12). Ο Γ.Ιωαννίδης συμπληρώνει τα παραπάνω: «Πρώτα απ' όλα δοήθησε στην καλυτέρευση (sic) της κοινωνικής σύνθεσης, η διάλυση των κομματικών οργανώσεων για την πραγματοποίηση της πολιτικής ενότητας στο χωριό. Ετοι έφυγε η μάξα των αγροτών και η κοινωνική σύνθεση των μελών, που είναι μέσα στις πόλεις φυσικά άλλαξε(!)» (Ιωαννίδης, όπ.π., σελ.17). Η απόφαση της σύσκεψης είναι περισσότερο αισιόδοξη από τις προηγούμενες διαπιστώσεις: «Το κόμμα, ξεκαθαρίζοντας τις γραμμές του, αντιμετωπίζοντας σωστά το πρόβλημα των δηλωσιών, καλυτερεύοντας σημαντικά την κοινωνική σύνθεση, εξασφαλίζει μια κομματική διάρθρωση, που αποτελεί εγγύηση ότι θα μπορέσει,

συνεχίζοντας την προσπάθεια του προς την κατεύθυνση αυτή, ν' αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα που μπαίνουν μπροστά του» (ΚΚΕ [3], σελ.37). Ήχιμαιρα της «οργανωτικής κρίσης» καν του «ξεπεράσματός» της θα αποδειχθεί σύντομα με τραγικό τρόπο.

Η δέχνηση της ταξικής πάλης, η κρατική (και παρακρατική) τρομοκρατία, είναι σημαντικός αλλά σίγουρα όχι ο αποκλειστικός παράγοντας για τη διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης. Τα τεράστια πολιτικά και οργανωτικά «λάθη» της τριετίας 1943-1946 έχουν ως αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος των μελών και των στελεχών του ΚΚΕ να απομακρυνθούν από το Κόμμα οριστικά. Η ήττα στην ένοπλη σύγκρουση και η θέση εκτός νόμου του ΚΚΕ με το νόμο 509 του 1947 θα ολοκληρώσουν την ιστορική διάλυση του. Στην ουσία δεν πρόκειται για «λάθη», αλλά για το συνολικό πρόβλημα της ιστορικής συγχώνευσης του μαρξισμού με το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα, που θέτει δρια στην διαμόρφωση του κομμουνιστικού κινήματος και της τγεσίας του.

Το ΚΚΕ, ως μαξικό κόμμα, οπως συγκροτήθηκε στην περίοδο 1941-1947 δε θα ξαναύπαρξε στην μεταπολεμική περίοδο, παρά μόνο στη μεταπολίτευση, μετά το 1974, ως ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσωτερικού. «Το 1950 όπως το 1940, το ΚΚΕ δεν είναι παρά ένα παράνομο γκρουπούσκουλο χωρίς καμιά άμεση επιρροή στην ελληνική κοινωνία» (Chiclet 1987, σελ.273).

Η περίοδος 1949-1974, δηλαδή μια περίοδος 25 ετών, είναι στην ουσία περίοδος ασυνέχειας (ανυπαρξίας) της συγκεκριμένης κομματικής μορφής. Το ΚΚΕ σ' αυτήν την περίοδο δεν είναι ουσιαστικά παρά η γηγετική ομάδα και ένας εμβρυώδης παράνομος κομματικός μηχανισμός. Αυτό το ζήτημα είναι καθοριστικό για μια σειρά θεμάτων: α) για τον χαρακτήρα της ΕΔΑ, β) για την υλική βάση της διάσπασης του '68 και τους όρους με τους οποίους θα πραγματοποιηθεί το ανανεωτικό εγχείρημα, γ) για το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του μεταπολιτευτικού ΚΚΕ, και τέλος δ) για την πολιτική εκπροσώπηση του ηττημένου εαμικού και εαμογενούς μπλόκο σ' ολόκληρη τη μετεμφυλιακή (αλλά και μεταπολιτευτική) περίοδο.

Η διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης του ΚΚΕ με τις κοινωνικές συνιστώσεις του ΕΑΜικού συνασπισμού, ιδιαίτερα με τους αγρότες αλλά και με άλλες, θα αποδειχθεί, όπως ειπώ-

θηκε, οριστική. «Μετά τη συντριβή του κινήματος της Εθνικής Αντίστασης και την ήττα του εμφυλίου, εκδήλωνεται μια βαθιά κρίση εμπιστοσύνης μεγάλου μέρους κομμουνιστών και αριστερών απέναντι στο ΚΚΕ. Σημαντικές δυνάμεις εργαζομένων μαζών, που ως το 1945 ακολούθουσαν το ΚΚΕ κι αναγνώριζαν σ' αυτό τη μόνη πολιτική δύναμη με επαναστατικό σοσιαλιστικό προσανατολισμό, απομακρύνονται βαθμαία από τις γραμμές και τις παρυφές του. Δεν πρόκειται αστόσο για απομάκρυνση από τους στόχους των οποίων ήταν φορείς το ΚΚΕ και η Εαμική αντίσταση. Το ρήγμα στις σχέσεις μεγάλου τμήματος λαϊκών μαζών με το ΚΚΕ δεν μπορεί από μόνο του να καταλύσει τους ιστορικούς δεσμούς του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος με τις λαϊκές δυνάμεις» (Μπριλλάκης 1980, σελ.127). Επειδή λοιπόν το ΚΚΕ σ' ολόκληρη τη μετεμφυλιακή περίοδο δε θα κατορθώσει να επανακτήσει την πολιτική έκπροσώπηση του ΕΑΜικού μπλόκ παρά μόνον εν μέρει (και πάντα μέσω της ΕΔΑ), το κενό εκπροσώπησης των λαϊκών μαζών που εγγράφεται είναι σημαντικό. Θα αποτελέσει την υλική κοινωνική βάση για την ανάδυση του πολιτικού φαινομένου του «Κέντρου» και της ηγεμονίας που θα κερδίσει το τελευταίο σε βάρος της Αριστεράς. Θα έχει όμως σημαντικές επιπτώσεις και στη μεταπολιτευτική περίοδο... Όσο για το «ρήγμα» που αναφέρει ο Α.Μπριλλάκης, η κρίση του '56 και κυρίως η αναπάντεχη (για την Αριστερά) δεύτερη ήττα της δικτατορίας θα το καταστήσουν πλέον ολοκληρωτικό.

1.6. Η ΕΔΑ ως συνέχεια της συγκεκριμένης κομματικής μορφής του ΚΚΕ

«Λοιπόν την ΕΔΑ την καβαλήσαμε, της αλλάξαμε τα φώτα, αυτό το στοιχειώδες εύρος που είχε δεν μας έφτανε. Αρχίσαμε λοιπόν να κάνουμε φράξιες μέσα στην ΕΔΑ. Και συνέβαινε το εξής τραγελαφικό και γελοίο φαινόμενο: να συνεδριάζουμε εδώ σαν ΕΔΑίτες, και να πηγαίνουμε μετά στο διπλανό γραφείο και να ξανασυνεδριάζουμε για τα ίδια πράγματα, με την ίδια γλώσσα, τα ίδια πρόσωπα σαν κομμουνιστές.»

ΧΡΟΝΗΣ ΜΙΣΣΙΟΣ, Ρήξη 23-24, Απρίλης 1986

Είπαμε προηγουμένως ότι το ΚΚΕ μόνο μερικά θα εκπροσωπήσει μετεμφυλιακά το ΕΑΜικενές μπλόκ και πάντα μέσω της ΕΔΑ. Δεν μπορούμε στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης να θεσσουμε το πρόβλημα της σχέσης ΕΔΑ-ΚΚΕ, το ελληνικό «παραδόξο» του κομματικού δυνισμού της Αριστεράς: «της ύπαρξης (δηλαδή) δύο κομμάτων για την αυτή πολιτική-ιδεολογική και κοινωνική πραγματικότητα» (Ελεφάντης 1976γ)³³. Μπορούμε όμως να συγκρατήσουμε ότι η πολιτική του ΚΚΕ απέναντι στην ΕΔΑ, μετά το '65, που συνοπτικά περιγράψαμε πριν, είχε ένα και μόνο αποτέλεσμα: την υπονόμευση της ΕΔΑ, την ακύρωση της τάσης μετασχηματισμού της σε πρωτοπόρο κόμμα, που είχε τεθεί αντικειμενικά από τα πράγματα, χωρίς βέβαια να έχει προδιαγραφεί και η τελική της κατάληξη. Ετοι στην περίοδο της κρίσης 1965-1967, περίοδο κατακόρυφης οξυνόσης της ταξικής πάλης και ενώ η διαδικασία επιβολής της δικτατορίας έχει τεθεί σε κίνηση, η ΕΔΑ δεν θα κατορθώσει να ανταποκριθεί στα καθήκοντα που η ίδια η δυναμική των μαζών έχει διαμορφώσει.

Η ουσιαστική ανάπτυξη της ΕΔΑ σε οργανωτικό επίπεδο συντελέσθηκε κυρίως μετά την περίοδο 1961-62. Την πορεία της μπορούμε να διακρίνουμε σε τέσσερεις βασικές περιόδους: α) 1951-1954, β) 1954-1958, γ) 1958-1965, δ) 1965-1967. Στις πρώτες δύο περιόδους (1951-1958) η ΕΔΑ είναι, απλώς, ένας εκλογικός μηχανισμός. Αρχίζοντας από το 1954, η πολιτική του ΚΚΕ αρχίζει να τροποποιείται. Απορρίπτεται η εκτίμηση για «επαναστατική κατάσταση» καθώς και εκείνη που εκλάμβανε ως κύριο κίνδυνο τα κόμματα του Κέντρου. Η ΕΔΑ προχωρά

33. Είναι γεγονός ότι μετά τη διάσπαση του '68, αλλά και στη μεταπολίτευση, η εμπειρία της προδικτατορικής ΕΔΑ αποσιωπήθηκε. Αν εξαιρέσει κανείς τη συζήτηση που έγινε, ουσιαστικά μεταξύ στελεχών στα πλαίσια του ΚΚΕ εσωτερικού, μέσα στη δικτατορία, (ΚΟΜΕΠ, Διάλογος, Αγάνας Παριστού) και κάποια ελάχιστα κείμενα στη μεταπολίτευση, κάθε άλλο παρά έχει υπάρξει αποτίμηση εκείνης της εμπειρίας// Για το πρόβλημα δλέπε ενδεικτικά: «Επισκόπηση ντοκουμέντων του ΚΚΕ και της ΕΔΑ (1949-1967)», περιοδικό Διάλογος, φύλο 1, Γενάρης-Φλεβάρης 1972// Ομοιώς εισήγηση N.Καρά: «Το ΚΚΕ και η ΕΔΑ στα χρόνια της δημοκρατικής αντίστασης 1950-1967», ΚΟΜΕΠ 1973, Γενάρης-Μάρτης, τεύχος 4, κομματικό φροντιστήριο// Π.Δημητρίου, η διάσπαση του ΚΚΕ, 1975α// Σταύρου Καρά: γράμμα στην ΚΕ του ΚΚΕ (25.11.1966), στο Δημητρίου 1975α, σσ.413-452// Σολάρο 1975// Ζητήματα 1974// Νεφελούδης Π. 1974// Βλαντάς 1976// Μπριλλάκης 1980.

σε συνεργασία με τα κεντρώα κόμματα (Δημοτικές '54, Δημοκρατική Ενωση στις εκλογές του 1956). Η 6η Ολομέλεια του 1956 θα αποτελέσει τομή στην πολιτική του ΚΚΕ και της ΕΔΑ (βλ. παρακάτω). Το 1958 η ΕΔΑ μετασχηματίζεται σε ενιαίο κόμμα ενώ το 24,4% των εκλογών σηματοδοτεί την κοινούσια λευτική ανασύνταξη του εαμογενούς λαϊκού μπλόκου, την πολιτική εκπροσώπηση του οποίου αναλαμβάνει. Η τρίτη περίοδος είναι η δασικότερη. Η ΕΔΑ μετασχηματίζεται σε μαζικό κόμμα με (χαλαρή όμως) διάρθρωση στους βασικούς κοινωνικούς χώρους, αναδεικνύεται σε κατ' εξοχήν οργανωτή των λαϊκών μαζών. Η δυναμική αυτή «μπλοκάρεται» από την ηγεσία του ΚΚΕ (Απόφαση για ανασύσταση κομματικών οργανώσεων -8η ολομέλεια 1965). Εποι, η τελευταία περίοδος (1965-67) είναι περίοδος κάμψης της, τόσο λόγω της κοιλιγιαννικής πολιτικής, που την υπονομεύει, όσο όμως και λόγω της πολιτικής γραμμής της, μετά τα Ιουλιανά (βλέπε επόμενα κεφάλαια)³⁴.

Τον Ιούλιο του 1964 η Α' Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη καθόρισε την περίοδο Αυγούστου '64-Ιουλίου '65 ως χρονιά οικοδόμησης του Κόμματος. Το «στοχοδιάγραμμα» της Σύσκεψης περιελάμβανε την ενίσχυση των Οργανώσεων Βάσης, το διπλασιασμό των μελών, τη συμμετοχή στις κομματικές διαδικασίες, την ανάδειξη νέων πολιτικών στελεχών, την αύξηση της κυκλοφορίας των κομματικών εντύπων (ΑΥΤΗ, Δημοκρατική Άλλαγή, Ελληνική Αριστερά). Τα αποτελέσματα σε αριθμητικό επίπεδο είναι εντυπωσιακά: από 15.000 μέλη που αριθμούσε το 1960 και 20.000 το 1961, θα φθάσει τέλη του 1964 σε 45.500-67.000 μέλη, 91.700 το 1965, για να γνωρίσει στο τέλος του '66 τη πιο μεγάλη ακμή της με 93.000 μέλη (διάγραμμα 1 και πίνακες 15-16)³⁵.

34. Καράς 1973, σσ. XXVII-XXXV// Παυλόπουλος: «Μελέτη για την ΕΔΑ», στο «Μελέται αναφερόμενα εις την ιστορίαν του ΚΚΕ-ΕΔΑ (1956-1969) κλπ.», χ.-χ., σσ.101-112// Σολάρο 1975, σσ.201-220// Νεφελούδης ΙΙ. 1974, σσ.322-329// Μπριλλάκης 1980, σσ.136-147// Νικολακόπουλος 1985, σελ.217.

35. «Μελέτη επί της Α'Πανελλαδικής Οργανωτικής Συσκέψεως της ΕΔΑ (25-28 Ιουλίου 1964) και «Μελέτη επί της Β'Πανελλαδικής Οργανωτικής Συσκέψεως της ΕΔΑ (5-7 Μαρτίου 1966)», στο Παυλόπουλος: «Μελέται αναφερόμενα εις την ιστορίαν του ΚΚΕ-ΕΔΑ (1956-1969) κλπ.», χ.-χ., σσ.58-70 και 92-99// Ο Καρπατιανής (1987) υπολογίζει τα μέλη της ΕΔΑ περίπου σε 70.000, χωρίς όμως να αναφέρεται στις διακυμάνσεις της.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15
Αριθμός των μελών της ΕΔΑ, 1960-1966

Έτος	Αριθμός
1960	15.000
1961	20.000
10/1963	23.000
2/1964	33.000
7/1964	46.508
1964	67.000 (τέλη)
7/1965	91.854
19661	93.000

Πηγή: Μαρτέν 1984, σελ.30// Νεφελούδης ΙΙ. 1974, σελ.324// Παρτσαλίδης 1965// Παυλόπουλος 1972, σελ.163// του ιδίου χ.-χ., σελ.108// Σολάρο 1975, σελ.213// Υπουργείον Προεδρίας 1967, σελ.15.

(1) Σύμφωνα με το πλάνο στρατολογήσεων του Β'έτους οργανωτικής οικοδόμησης (1.3.66-28.2.67), τα μέλη της ΕΔΑ προσδεπόταν να ανέλθουν, το Φεβρουάριο του 1967, σε 122.329 (Υπουργείον Προεδρίας δρ.π. και Παυλόπουλος χ.-χ., σελ.108).

ΠΙΝΑΚΑΣ 16
Γεωγραφική κατανομή των μελών της ΕΔΑ (31.12.1965)

Περιοχή	Αριθμός μελών	Ποσοστό (%)
Αθήνα	20.778	22.6
Πειραιάς	3.841	4.2
Αττική	1.160	1.3
Θεσσαλονίκη	4.643	5.1
Κ. Μακεδονία	18.064	19.7
Δ. Μακεδονία	2.446	2.7
Αν. Μακεδονία-Θράκη	4.348	4.7
Ήπειρος	5.187	5.7
Θεσσαλία	9.768	10.6
Δ. Πελοπ.-Δ.Στερεά	6.033	6.6
Ανατ. Στερεά	3.884	4.2
Ν.Α. Πελοπόννησος	2.960	3.2
Νησιά Αιγαίου	5.506	6.0
Κρήτη	3.126	3.4
ΣΥΝΟΛΟ	91.744	100.0

Πηγή: Κατασχεθέν Αρχείο της ΕΔΑ, στο Υπ. Προεδρίας Κυβερνήσεως 1967, σσ.1-5-16.

Όσον αφορά στη ν.ΕΔΑ, δεν ξεπερνούσε (αρχές '63) τις 4-5.000 μέλη (Μαρτέν 1984). Στις 16.9.1964, η Δημοκρατική Κίνηση Νέων Γεργόρης Λαμπράκης συγχωνεύεται με τη Ν.Ε.ΔΑ για να αποτελέσουν την Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη (ΔΝΛ). Σύμφωνα με τη Μαρτέν, η περιοδολόγηση της ΔΝΛ θα διέκρινε τρεις βασικές περιόδους: α) Ιούνιος '63 - Σεπτέμβριος '64, περίοδος ραγδαίας ανάπτυξης. β) Σεπτέμβριος '64 - Σεπτέμβριος '65, το απόγειο της ΔΝΛ. Τον Απρίλιο του 1965 αριθμεί 37.000 μέλη και 100.000 συνολική επιδροή, υπό την έννοια της δυνατότητας για κινητοποίηση. γ) 1966, περίοδος στασιμότητας, κάμψης και οργανωτικής υποχώρησης. Σε επίπεδο κοινωνικής σύνθεσης δεν βασίζεται όπως η Ν.ΕΔΑ στους φοιτητές, αλλά στους αγρότες, νέους υπαλλήλους, εργάτες και μαθητές. Όπως φαίνεται από τον πίνακα της κοινωνικής σύνθεσης του Κεντρικού Συμβουλίου (πίνακας 17), η κοινωνική της βάση, όπως την περιγράφει η Μαρτέν, είναι αρκετά διαφορετική από την κοινωνική σύνθεση της ηγεσίας. Αυτό πρέπει να οφείλεται σ' ένα βαθμό και στο γεγονός ότι η ΔΝΛ, πολύ περισσότερο από την ΕΔΑ, δεν διακρινόταν για την οργανωτική της συνοχή και λειτουργία αλλά αποτελούσε -κατά βάση- πλατιά, μοξικά, κυρίως πολιτιστικά σχήματα (λέσχες, βιβλιοθήκες κλπ.). Γι' αυτό το λόγο, η ηγεσία που κατά κύριο λόγο προέρχεται από τη ν.ΕΔΑ παραμένει αυτονομημένη από την βάση των Λαμπράκηδων.

Η ενίσχυση της ΕΔΑ είναι εντυπωσιακή και στους κόλπους της εργατικής τάξης που έχει μεταναστεύσει στη Δ.Ευρώπη³⁶. Η ανάπτυξή της στηρίχθηκε σε τρία βασικά μέτωπα στρατολόγησης: τους εργατοϋπαλλήλους, τις γυναίκες και τους νέους κάτω των 30 ετών. Παρά όμως την επιτυχία του οργανωτικού πλάνου (97,5%), όλες οι εκθέσεις οργανωτικής δουλειάς δεί-

36. «Θα ήταν συγκριτικά παράλειψη, αν δεν αναφέραμε την πολιτική και οργανωτική δραστηριότητα της ΕΔΑ, στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης, όπου ξόνσαν εκατοντάδες χιλιάδες Ελληνες εργάτες και σπούδαξαν μερικές χιλιάδες Ελληνες φοιτητές. Μέσα σε 3 χρόνια περίπου, 1964-1967, η πολιτική και οργανωτική της ανάπτυξη ήταν αλματώδης. Πάνω από 25 χιλιάδες Ελληνες εργάτες είχαν οργανωθεί στις κοινότητες και συλλόγους που ίδρυσαν και καθοδηγούσαν οι δυνάμεις της ΕΔΑ στη Δυτική Γερμανία. Και οι κομματικές δυνάμεις από 69 που είχε το ΚΚΕ πριν το 1964, αυξήθηκαν σε 2.500 χιλιάδες εδαίτες [...]» (Νεφελούδης Π. 1974, σελ.328).

ΠΙΝΑΚΑΣ 17
Κοινωνική σύνθεση του Κεντρικού Συμβουλίου της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη

Κοινωνική κατηγορία	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αγρότες	5	8.9
Εργάτες	16	28.6
Υπάλληλοι	14	25.0
Δικηγόροι	6	10.7
Φοιτητές	14	25.0
Καλλιτέχνες ¹	1	1.8
ΣΥΝΟΛΟ	56²	100.0

Πηγή: Μαρτέν 1984, σελ.90.

(1) Πρόκειται για το Μίκη Θεοδωράκη.

(2) Σε 57 μέλη του ΚΣ.

χνουν ότι δεν κατάφερε να ξεπεράσει την κατάσταση γενικής χαλαρότητας που χαρακτήριζε τη δουλειά της³⁷. Βέβαια, στις συνθήκες της ήττας και του μετεμφυλιακού κράτους, δεν είναι καθόλου προφανής η έννοια του «μέλους». Στην ύπαιθρο, κυρίως, αλλά και στις πόλεις, οι συνθήκες της τρομοκρατίας, των καταναγκασμών κλπ. δεν επέτρεπαν την ανάπτυξη μιας «κομματικής» ζωής ανάλογη με αυτήν της μεταπολιτευτικής νομιμότητας.

37. Οι αποφάσεις της Α' Πανελλαδικής Οργανωτικής Σύσκεψης (Ιούλιος 1964) και της Β' ΠΟΣ (Μάρτιος 1966) υπάρχουν στο Διάλογος 1973// Στο ίδιο θέμα υπάρχουν μερικές ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις στα παρακάτω όρθρα της Ελληνικής Αριστεράς: Δρακόπουλος Μπάμπης (1964a): «Η οικοδόμηση των οργανώσεων βάσης», τ.4, Σεπτέμβρης// Δρακόπουλος Μπάμπης (1964b): «Η μάχη για την οικοδόμηση του κόμματος», τ.17, Δεκέμβρης// Καράς Νίκος (1965a): «Η οργάνωση βάσης», τ.23, Ιούνης// Καράς Νίκος (1965b): «Για μια ανανέωση των στελεχών του Κόμματος», τ.28, Ιούλιος// Γιάννου Μίνα (1965): «Κομματική οικοδόμηση στις γυναίκες», τ.24, Ιούλιος// Κεπέσης Νίκανδρος (1966): «Τα τρία κρίσιμα οργανωτικά προβλήματα του Κόμματος», τ.31, Φεβρουάριος// Δρακόπουλος Μπάμπης (1966): «Η Β' Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη», τ.32, Μάρτης// Βλέπε επίσης Παυλόπουλος χ.χ., τις σχετικές μελέτες.

Η ΕΔΑ αναλαμβάνει να συνεχίσει, με φθίνοντα όμως τρόπο την εκπροσώπηση εκείνου του τμήματος του ΕΑΜικού μπλοκ που παρέμεινε πιστό στο ΚΚΕ και μετά την ήπτα. Δεν θα διευρύνει τις προσδάσεις της στις καινούργιες μετεμφυλιακές γενιές. Έτσι το πρόβλημα της «ανανέωσης» της κομματικής ηλικίας θα εμφανίζεται συνεχώς ως βασικό «օργανωτικό» καθήκον³⁸. Πρόκειται στην ουσία για το «σκληρό πυρήνα» αυτού του μπλοκ, όπως αποδεικνύει τόσο η γεωγραφική σύνθεση των μελών της ΕΔΑ (πίνακας 16), όσο και η κατανομή της εκλογικής δύναμης. Στον πίνακα 18, παραθέτουμε την κοινωνική σύνθεση των δύο συνεδρίων που πραγματοποίησε η ΕΔΑ (1959 και 1962) και, στον πίνακα 19, την εκλογική επιρροή της Αριστεράς στην Β' Πειραιά, η οποία αποτελεί ιστορικά την κατεξοχήν εργατική περιοχή του λεκανοπεδίου Αττικής. Η σύγκριση στην κοινωνική σύνθεση των στελεχών της προδικτατορικής ΕΔΑ (όπως αποτυπώνεται στα συνέδρια) με την αντίστοιχη της κομμουνιστικής αριστεράς (ΚΚΕ, ΚΚΕ εσ.) στη μεταπολίτευση, και η σύγκριση της εκλογικής επιρροής, προδικτατορικά και στη μεταπολίτευση (στο παράδειγμα της Β' Πειραιά), οδηγούν στο ίδιο συμπέρασμα. Η ΕΔΑ όχι μόνο εκφράζει -σχεδόν «αποκλειστικά» μέχρι την εμφάνιση της Ε.Κ. και «εν μέρει» μετά το 1961- την εαμογενή εργατική τάξη, αλλά είναι, επιπλέον, -ως κόμμα- σαφώς πιο προλεταριακό στην κοινωνική σύνθεση και στην εκλογική επιρροή από ό,τι το ΚΚΕ στη μεταπολίτευση (για το ΚΚΕεσ. δεν τίθεται προφανώς θέμα). Όπως παρατήρησε πρώτος ο Μενονώ: «η μελέτη της εκλογικής γεωγραφίας της ΕΔΑ επιτρέπει την αναγνώριση των προπυργίων του κόμματος, στα οποία η δύναμη του κόμματος μένει σταθερή από την μια εκλογή στην άλλη. Είναι οι περιφέρειες των προαστίων του Πειραιώς και των Αθηνών, η περιφέρεια της πόλεως της Θεσσαλονίκης, οι νησιώτικες περιφέρειες

38. «Αν παρατηρήσει κανείς τους δείκτες της οργανωτικής κίνησης, θα δει ότι το ποσοστό στρατολογίας σε άτομα κάτω των 30-35 ετών, είναι κατάτερο του 10% επί της ολικής στρατολογίας. Αυτό σημαίνει ότι εξακολουθούμε να αντλούμε κατά κύριο λόγο από τη δεξαμενή της Εθνικής Αντίστασης (ηλικίας άνω των 40 ετών), ότι ο οργανισμός του κόμματος δυσκολεύεται ν' ανοίξει δρόμο στις άλλες ηλικίες. Ο δείκτης στρατολογίας στους τόπους δουλειάς, όπου κατέχονται οι νεώτερες ηλικίες, είναι πάρα πολύ χαμηλός» (Ν. Καράς 1965β, σελ.33).

ΠΙΝΑΚΑΣ 18
Κοινωνική σύνθεση των 2 συνεδρίων της ΕΔΑ

Κοινωνική κατηγορία	Α' Συνέδριο (1959)		Β' Συνέδριο (1962)		Δ.Ε. ² %
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	
εργάτες/παλήλοι	100	36.6	146	41.2	33.5
αγρότες	40	14.65	51	14.4	7.0
επαγγελματίες	40	14.65	41	11.6	3.8
διανοούμενοι-επιστήμονες-καλλιτέχνες	41	15.0	99	28.0	41.2
φοιτητές/οπουδαστές	9	3.3	13	3.7	1.5
Διάφορα επαγγέλματα	43	15.75	4	1.1	13.0 ¹
Σύνολο	273	100.0	354	100.0	100.0

Πηγή: Για το Α' Συνέδριο, Λιναρδάτος 1978δ σελ. 502. Για το Β' συνέδριο Meynaud 1966 σελ. 202. Επίσης Παυλόπουλος χ.χ., σσ. 84-87

1. Περιλαμβάνονται συνταξιούχοι και νοικοκυρές.
2. Διοικούσα Επιτροπή

ΠΙΝΑΚΑΣ 19
Εκλογική επιρροή της Αριστεράς στη Β' Πειραιά προδικτατορικά και στη μεταπολίτευση: ΕΔΑ, ΚΚΕ, ΚΚΕεσ., (ποσοστά %)

	1958	1961	1963	1964
	ΕΔΑ	61.0	44.5	37.4
	1974	1977	1981	1985
ΚΚΕ		19.3	21.3	17.09
ΚΚΕεσ./«5»		5.2	2.1	2.64
Σύνολο	23.1	24.5	23.4	19.73

της Λέσβου, της Λευκάδος, της Σάμου-Ικαρίας. Η ΕΔΑ διατηρεί επίσης καλές θέσεις στην περιφέρεια της πόλεως των Αθηνών, σε πολλές πόλεις της Θεσσαλίας και της Κεντρικής Μακεδονίας (Λάρισα-Βόλο: παρουσία βιομηχανιών και παραδόσεων αγροτικών αγώνων) όπως και στο νομό Καβάλας (καπνεργάτες). Η δύναμη της ΕΔΑ στα μεγάλα αστικά συγκροτήματα εξηγείται από το σχετικά υψηλό επίπεδο της εργατικής συγκεντρώσεως που έχει ήδη πραγματοποιηθεί. Κατά μέσον όρο είναι στις πόλεις όπου το κόμμα επιτυγχάνει τα καλύτερα αποτελέσματα (το ποσοστό της στους αγροτικούς ψήφους δεν υπερβαίνει κατά γενικό κανόνα το ήμισυ του ποσοστού που εξασφαλίζεται στις ψηφοφορίες των πόλεων). [σ. είναι φανερές στην ύπαιθρο οι συνέπειες του εμφυλίου]. Εκτός από τα στρώματα των βιομηχανιών εργατών που αποτελούν το καλύτερο στήριγμά του, το κόμμα εξασφαλίζει επίσης αρκετά σημαντική υποστήριξη από ωρισμένους κλάδους των μεσαίων τάξεων» (Meypaud 1966, σελ.221).

Από την προδικτατορική περίοδο, ήδη, η διάρροη της σχέσης εκπροσώπησης ανάμεσα στην εργατική τάξη (τόσο την εαμική όσο και την ανασύνθετη της) και στο ΚΚΕ-ΕΔΑ έχει προχωρήσει σε σημαντικό βαθμό όπως δείχνει η μεταπότιση των εργατικών στρωμάτων πρός το «Κέντρο» (κεφάλαιο πέμπτο). Στην μεταπολίτευση, το «ρήγμα» ανάμεσα στο ΚΚΕ, κληρονόμο του παραδοσιακού κομμουνιστικού κορμού, και στην εργατική τάξη (που είναι ένα «καινούργιο» κοινωνικό υποκείμενο) θα διευρυνθεί. Στο ρόλο του εκφραστή του εαμικού πυρήνα η ΕΔΑ είναι πράγματι η συνέχεια του ΚΚΕ ως μαζικό κόμμα. Είναι το κόμμα στο οποίο εντάσσονται οι κομμουνιστές που έχουν παραμείνει μετά την ήττα, που αποφυλακίζονται ή επιστρέφουν από την εξορία. Το γεγονός αυτό αποκρύπτεται, «επισήμως», λόγω της συμμετοχής διαφόρων αριστερών και δημοκρατικών προσωπικοτήτων (Πασαλίδης, Μ.Κύρκος κλπ.) στις κορύφες της χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι υπήρχαν πράγματι αυθεντικά «σοσιαλιστικά» ή δημοκρατικά ρεύματα στους κόλπους της³⁹. Αν και αποτελεί το μοναδικό μαζικό κόμ-

39. [...] το πρόδηλημα των συμμαχών μας είναι πολύ πιο περίπλοκο από το να διαφίσουμε ορισμένες προσωπικότητες, που έχουν αποδεχτεί την πρωτοποριακή άποψη της εργατικής τάξης, σαν εκπροσώπους άλλων κοινωνικών δυνά-

μα της προδικτατορικής πολιτικής σκηνής (ούτε η EPE, ούτε η E.K. έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά), εν τούτοις διαφέρει ριζικά από το ΚΚΕ της κατοχικής και μετακατοχικής περιόδου. Χαρακτηρίζεται από μια χαλαρή οργανωτική διάρθρωση στους κοινωνικούς χώρους. Μιλάμε βέβαια για την περίοδο μετά το '62, διότι μέχρι τότε είναι και λειτουργεί ουσιαστικά ως εκλογικός μηχανισμός κορυφής. Το χαρακτηριστικό αυτό δεν είναι προφανώς χωρίς επιπτώσεις στη μορφή των σχέσεων εκπροσώπησης που διαμορφώνει με τα κοινωνικά της ερείσματα. Η σημασία του θα αναδειχθεί στην κρίση των Ιουλιανών. Η «χαλαρότητα», γνωστή και σαν «εδαίτικο πνεύμα», δεν είναι παρά μια από τις (ιδεολογικές) συνέπειες της ήττας και της συντριβής. Εμφανίζεται χαρακτηριστικότερα στη μορφή και στη φυσιογνωμία που έχει αποκτήσει η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη (λέσχες, βιβλιοθήκες, πολιτιστικές εξιδρυμήσεις κλπ.)⁴⁰.

μεων και να σκαρώνουμε μαζί τους «συναπισμούς». Και αλλού: «Τα μέλη και οι δραστήριοι οπαδοί του ΚΚΕ (εκτός από την πλατειά μάζα της επιφορής του) ήταν πριν από το 1947 πολλοί περισσότεροι από τα σημερινά μέλη της ΕΔΑ. Αυτός ο κόσμος, στη συντριπτική του πλειοψηφία, παρά τις πλέοντες που δέχθηκε και παρά τις υποχωρήσεις που πολλοί έκαναν, εξακολουθεί να είναι πιο πιστός στο ΚΚΕ και στις αρχές του. Είναι, μαζί με τη νεολαία, το πιο δραστήριο τμήμα του δημοκρατικού κινήματος. Είναι φυσικό λοιπόν, ότι αυτός ο κόσμος, μέσα στις συνθήκες της αστυνομοκρατίας και των διώξεων, είναι εκείνος που είχε και έχει πριν απ' όλους το θάρρος να πλαισιώνει τις οργανώσεις της ΕΔΑ. Και πάλι, όπως δείχνουν τα νούμερα, οι οργανώσεις της ΕΔΑ δεν έχουν μέχρι τώρα αγκαλιάσει ώπε καν ολόκληρο αυτό τον κόσμο που, σε σχέση με τους άλλους, αποτελεί πρωτοπορία. Και αν η ΕΔΑ δεν έχει κατορθώσει μέχρι τώρα να οργανώσει ώπε καν ολόκληρη την πρωτοπορία και έχει τόση δυσκολία να οργανώσει νεότερες ηλικίες, που δρίσκονται στις γραμμές της οι σοσιαλιστές και οι συνεπείς δημοκράτες; Ξεκινώντας από μια τέτοια σκέψη, εγώ προσωπικά, αμφιβάλλω αν μέσα στις οργανώσεις δάσης της ΕΔΑ υπάρχουν σαν μέλη έστω και ξεχωριστά άτομα που να μην είναι οπαδοί του ΚΚΕ» (Στ.Καράς 1966, σελ.434).

40. «Υπάρχει μια τάση ν' ανάγονται οι αδυναμίες οργάνωσης της ΕΔΑ, η αμορφία, η χαλαρή πειθαρχία κλπ. στον χαρακτήρα της ΕΔΑ, στο λεγόμενο «εδαίτικο πνεύμα». Γίνεται αφαίρεση του γεγονότος ότι μετά μια ήττα, της έκτασης της ήττας μας του 1949, είναι πολύ παρακινδυνευμένο να κάνει κανείς εκτιμήσεις της δουλειάς της ΕΔΑ έχοντας για κέντρο σύγκρισης το κόμμα μας των ετών λ.χ. 1945-46. Αγνοούνται οι συνέπειες που άφησε η ήττα αυτή στην ψυχολογία των ανθρώπων που την έζησαν και την δοκίμασαν, τα ερωτήματα που αυτή γέννησε, οι κλονισμοί που δημιούργησε και που για το ξεπέρασμα

Η ΕΔΑ δεν υπήρξε ποτέ ένας συνασπισμός κομμουνιστικών - σοσιαλιστικών και αριστερών φευγάδων, όπως πίστευε η μεγαλύτερη μερίδα της ηγεσίας της. Ιστορικά, στην Ελλάδα δεν υπήρξε διάσπαση του εργατικού κινήματος σε σοσιαλδημοκρατικό και κομμουνιστικό φεύγα, όπως συνέβη στην Ευρώπη. Αντιθέτως, το εργατικό κίνημα υπήρξε, εξαρχής, ενοποιημένο υπό την καθοδήγηση του ΚΚΕ. Ο γεμονικός του ρόλος μέσα στο ΕΑΜικό κίνημα θα διευρύνει και θα εμπεδώσει αυτήν την τάση, δεν θα αφήσει έδαφος για την απήχηση άλλων φευγάδων μέσα στο εργατικό και λαϊκό κίνημα.

Πάνω σ' αυτό το ιδεολογικό και κοινωνικό υπέδαφος θα αναπτυχθεί, μετά την ήττα, η ΕΔΑ, που ως μαζικό κόμμα είναι η νέα μορφή του (ηττημένου) ΚΚΕ. Με αυτήν την έννοια, δεν αποτέλεσε ουσιαστικά ποτέ την υπέρβαση του κομμουνιστικού κινήματος. Δήλωνε συνασπισμός χωρίς να είναι. Η «ιδιομορφία» της έγκειται αλλού: στα διαφορετικά χαρακτηριστικά που διαμόρφωσε ως συγκεκριμένη κομματική μορφή λόγω της ήττας («δυνητός», χαλαρότητα). Η εικόνα που ο Π. Τολιάτι διατηρούσε για την ΕΔΑ, δεν ήταν παρά μια φαντασίωση με την οποία προσπαθούσε να δικαιώσει τη στρατηγική μετεξέλιξης του Ιταλικού KK μεταπολεμικά. Ο Μ. Γλέζος παραθέτει την άποψη του Τολιάτι σε μια πρόσφατη συνέντευξή του⁴¹: «Μας είπε: "Στην Ελλάδα έχετε δημιουργήσει ένα κόμμα, την ΕΔΑ, που χρόνια επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε και δεν πετυχαίνουμε. Φυλάξτε την σαν την κόρη των ματιών σας". Ερ.: Και τι εννοούσε ο Τολιάτι ακριβώς; ΜΓ: Μα νομίζω ότι δεν χρειάζονται εξηγήσεις, για όποιον ξέρει τις προσπάθειες που έκανε

τους απαιτείται όχι μόνο επίμονη ιδεολογική δουλειά, μα κυρίως συσσώρευση μιας καινούργιας αγωνιστικής εμπειρίας [...] πρέπει σωστά λ.χ. να διαράντουν στις κρίσεις μας φαινόμενα σαν αυτό της μη συμμετοχής στις οργανώσεις της ΕΔΑ χιλιάδων αποφυλακισμένων αγωνιστών που όμως κράτησαν σε πολύ δύσκολες στιγμές και κάτω από σοβαρές δοκιμασίες, την αγωνιστική τους τιμή και αξιοπρέπεια. Τέτοια φαινόμενα δεν εξηγούνται με τον τέτοιο ή αλλοιώτικο χαρακτήρα της ΕΔΑ, όπως δεν εξηγείται με τον ίδιο τρόπο και η αδυναμία οργάνωσης νέων ηλικιών μέσα στην ΕΔΑ» (Στ. Καράς 1966, σελ. 441).

41. Το 1957 με την ευκαιρία των 40 χρόνων από την Οκτωβριανή επανάσταση, συνήλθε στη Μόσχα η Διάσκεψη των 81 κομμουνιστικών κομμάτων. Στα πλαίσια εκείνης της διάσκεψης ο Παλμίρο Τολιάτι συναντήθηκε με την αντιπροσωπεία του ΚΚΕ που αποτελούσαν οι: Κολιγιάννης, Παρτσαλίδης και Γλέζος.

το Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας και προσωπικά ο Τολιάτι να συγχωνευτούν το ΚΚΙ και το Σοσιαλιστικό Κόμμα σ' ένα ενιαίο κόμμα. Προσπάθειες που δυστυχώς τις απόρριπτε το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ιταλίας» (Γλέζος 1986).

Οι ρίζες, όμως, του ελληνικού ευρωκομμουνισμού βλάστησαν στο έδαφος της συντριβής. Γι' αυτό ακριβώς η ΕΔΑ δεν κατάφερε να ηγηθεί της πολιτικής εκπροσώπησης του λαϊκού μπλόκ, όπως πέτυχε π.χ. το ΙΚΚ -που αν και δεν είχε «μετεξελιχθεί» διατηρούσε την εκπροσώπηση των λαϊκών μαζών- και υποκλίθηκε στο «Κέντρο».

1.7. Η στρατηγική του ΚΚΕ στη μετεμφυλιακή περίοδο: «η θεωρία των σταδίων» και η διάσπαση του ιστορικού προγράμματος του ΕΑΜ. Από τη «Λαοκρατία» στην «Αλλαγή»

«Η νέα στρατηγική γραμμή του ΚΚΕ αποφεύγει να κάμει χρήσιν της λέξεως "επανάστασις". Χρησιμοποιεί τον δρό «ΑΛΛΑΓΗ».

(Τι πρέπει να γνωρίζουμεν δια το ΚΚΕ. Αρχηγείον Βασιλικής Χωροφυλακής, τμήμα εθνικής Ασφαλείας, Αθήνα, 1957)

Η διάλυση του ΚΚΕ ως μαζικό κόμμα άφησε ορφανή την πολιτική εκπροσώπηση του μεγαλύτερου τμήματος του ΕΑΜικού μπλόκ στη μετεμφυλιακή περίοδο. Το ΚΚΕ σ' ολόκληρη την περίοδο αυτή δε θα κατορθώσει να επανακτήσει αυτήν την εκπροσώπηση παρά εν μέρει, δια μέσου της ΕΔΑ. Εγγράφεται δηλαδή ένα μόνιμο και σημαντικό κενό εκπροσώπησης των λαϊκών μαζών τουλάχιστον μέχρι το 1961 (ίδρυση της Ενωσης Κέντρου). Το κενό αυτό θα αποτελέσει την υλική βάση για την ανάδυση του ελληνικού πολιτικού φαινομένου του «Κέντρου». Σ' αυτές τις ιδεολογικές και πολιτικές συνθήκες (ήττα και διάλυση του ΚΚΕ) θα προστεθεί και μια επιπλέον, η οποία σ' ένα βαθμό οφείλεται στις προηγούμενες, αλλά είναι, επίσης, απόρροια γενικότερων εξελίξεων στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα μετά το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ.

Η συνθήκη αυτή εκφράζεται με την διάσπαση του ιστορικού προγράμματος του ΕΑΜ, δηλαδή του προγράμματος του «ε-

θνικοαπελευθερωτικού αγώνα και της λαοκρατικής λύσης του ελληνικού προβλήματος». Η προπολεμική στρατηγική των σταδίων, κάτω από την ανάπτυξη της ταξικής πάλης στη δεκαετία του '40 και την ντε φάκτο συγκρότηση της λαϊκής εξουσίας στην Ελεύθερη Ελλάδα, που έλυνε το ζήτημα της εξουσίας, είχε καταργηθεί και αποσιωπήθε⁴². Μετά την συντριβή της επανάστασης και την οριστική απομάκρυνση του ζητήματος της εξουσίας στην πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία (1950 - 1960), το πρόβλημα του προγράμματος, της στρατηγικής και της τακτικής ξανατίθεται. Σημείο καμπής σ' αυτήν τη διεργασία θα αποτελέσει το 1956. Ας παρακολουθήσουμε πρώτα τη συζήτηση που διεξάγεται μέσα στο ΚΚΕ. Στην πρώτη μετεμφυλιακή περίοδο 1950-1954 (από την 3η Συνδιάσκεψη -Οκτώβριος 1950 ως την 4η ολομέλεια-Δεκέμβριος 1953, και το σχέδιο προγράμματος -αρχές 1954), η στρατηγική του ΚΚΕ προσδιορίζει το χαρακτήρα της επανάστασης στην Ελλάδα σαν σοσιαλιστικό⁴³. Μάλιστα, για πρώτη φορά το 1950 (στο κλείσιμο της συζήτησης της 7ης ολομέλειας), σε κομματικό ντοκουμέντο, ο Ζαχαριάδης θα υποστηρίξει ότι: «[...] εμείς κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορούμε ν' αποφύγουμε και το ξεχωριστό στάδιο, όπως έμπαινε στην 6η ολομέλεια (δηλαδή του 1934), του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού» (Ειδική έκδοση των υλι-

42. Για τον ίδιο λόγο, αντίστοιχες διακυμάνσεις παρατηρούνται και στις θεωρητικές αντιλήψεις του ΚΚΕ σχετικά με την «εξάρτηση» του ελληνικού κατιταλισμού. Έτοι, στην υπό εξέταση περίοδο παρατηρείται μια υποχώρηση αυτών των θεωριών. Βλέπε για την προϊστορία των θεωριών της εξάρτησης την περιοδολόγηση του Γ. Μηλιόυ, στο Μηλιός (1984, σελ.11).

43. Τα κείμενα αυτής της περιόδου είναι δυσεύρετα και μάλλον δύσκολο να επανεκδοθούν από το ΚΚΕ τώρα πα... Η τελευταία επίσημη έκδοση ντοκουμέντων του ΚΚΕ (εκτός από το Νέο Κόσμο) «Σαράντα χρόνια 1918-1958», που εκδόθηκε το 1964 και φτάνει μέχρι την 9η Ολομέλεια (Αύγουστος 1958), είναι και αυτή, ευνόητα, επιλεκτική. Μία αρκετά πλήρης και αντικεμενική επισκόπηση των ντοκουμέντων του ΚΚΕ και της ΕΔΑ ολόκληρης της περιόδου 1949-1967, περιέχεται στο πρώτο τεύχος του Διαλόγου, περιοδικού του ΚΚΕ εσωτ. στη δικτατορία (Διάλογος, φύλλο 1, Γενάρης-Φλεβάρης 1972)!! Το σχέδιο προγράμματος που είχε εισηγηθεί ο Ζαχαριάδης από τις αρχές του 1954 καθόριζε πως: «Η επερχόμενη λαϊκή επανάσταση στην Ελλάδα θα είναι λαϊκοδημοκρατική-σοσιαλιστική. Η εξουσία που θα δημιουργηθεί θα είναι Λαϊκή Δημοκρατία, που θα εκτελεί λειτουργίες της δικτατορίας του προλεταριάτου [...]» (Έκδοση «Το πρόγραμμα του ΚΚΕ (Σχέδιο)», Διάλογος 1972, σελ.66// Βλαντάς 1976, σελ.61// Ζαχαριάδης 1952, σελ.81-90.

κών της 7ης ολομέλειας, στο Βλαντάς 1976, σελ.180). Το «σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ» αναφέρει: «Το αστικοδημοκρατικό στάδιο της επανάστασης στην Ελλάδα βασικά ξεπεράστηκε. Η στέρεη εργατοαγροτική συμμαχία στη χώρα μας, συγκεντρώνοντας γύρω της όλο τον εργαζόμενο λαό, μαζί με την αποφασιστική διεθνή ενίσχυση της απελευθερωτικής πάλης του λαού μας, ήταν σε θέση να πραγματοποιήσει άμεσα μια λαϊκοδημοκρατική μεταβολή στη χώρα. Η μεταβολή αυτή θα 'λυνε και τα άλιτα αστικοδημοκρατικά προβλήματα του τόπου, πρώτ' απ' όλα το αγροτικό και την αποκατάσταση της εθνικής ανεξαρτησίας με την απαλλαγή της χώρας απ' την αποικιακή πολιτική και οικονομική εξάρτηση απ' το ξένο κεφάλαιο [...] θα προχωρούσε ο λαός και στην Ελλάδα στο χτίσιμο του σοσιαλισμού [...] Μέσα στις καινούργιες συνθήκες, με τον καινούργιο συσχετισμό στις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, τόσο μέσα στη χώρα όσο και βαλκανικά, ευρωπαϊκά και διεθνώς, εκείνο που στα 1934, δηλαδή η άγνοια του αστικοδημοκρατικού σταδίου της επανάστασης θα 'ταν εξτρεμισμός, δογματισμός, πήδημα μπροστά, απόσπαση απ' την πραγματικότητα, ξέκοιμα απ' το λαό και κατά συνέπεια χαντάκωμα της επανάστασης, τώρα αυτό το ίδιο, δηλαδή η εμμονή στον αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα και στον αστικοδημοκρατικό σταθμό της επανάστασης σαν απαραίτητου και αναπόφευκτου σταθμού, γίνεται εμπόδιο, είναι οπορτουνισμός, σημαίνει καθυστέρηση στην κίνηση προς τα μπρός, καθυστέρηση στην αποτίναξη των κεφαλαιοκρατικών δεσμών και στη σοσιαλιστική ανοικοδόμηση, δηλαδή καταλήγει στη διατήρηση και την ενίσχυση των θέσεων των κεφαλαιοκρατών εκμεταλλευτών και της αντιδραστικής» (Διάλογος 1972α, σελ.65).

Αυτή η στρατηγική αρχίζει να απούρεται με τη στροφή που πραγματοποιείται και με την παρέμβαση του ΚΚΣΕ από το 1954. Στην 5η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Δεκέμβριος 1955) αποκρυσταλλώνεται για πρώτη φορά. Το μίνιμουμ πρόγραμμα κωδικοποιείται, επίσης για πρώτη φορά, με τον όρο Άλλαγή. (Ο όρος αυτός είχε χρησιμοποιηθεί προηγούμενα από την ΕΠΕΚ στις εκλογές του 1950 αμέσως μετά τον εμφύλιο αλλά και από το ΚΚΕ το 1951)⁴⁴. Η επισημοποίηση της στροφής θα γίνει με την

44. «Το γεγονός, που κυριαρχεί πιο έντονα σήμερα στην εσωτερική μας ζωή και εξέλιξη και που βάζει πάνω τους τη σφραγίδα του είναι η ανειρήνευτη

αποπομπή της Ζαχαριαδικής ηγεσίας στην 6η «πλάτειά» ολομέλεια του 1956 (Μάρτιος), με την άμεση επέμβαση του ΚΚΣΕ και των άλλων «αδελφών» κομμάτων και στην 7η ολομέλεια (Φεβρουάριος 1957) με την «προγραμματική διακήρυξη του ΚΚΕ προς τον ελληνικό λαό», όπου γίνεται αποδεκτή η θεωρία των σταδίων και περιγράφεται το πρώτο στάδιο της επαναστατικής διαδικασίας, το «εθνικό αντιμπεριολιστικό, δημοκρατικό», η *Εθνική Δημοκρατική Άλλαγή*. Η κριτική που θα ασκήσει η 6η Ολομέλεια 1956 στο πρόγραμμα που είχε εισηγηθεί ο Ν.Ζαχαριάδης είναι αποκαλυπτική. Η απόφαση της 6ης Ολομέλειας του 1956 αναφέρει: «Διακήρυχνεται ότι το αστικοδημοκρατικό στάδιο της επανάστασης έχει ξεπεραστεί. Το σχέδιο προγράμματος προβλέπει άκαιρα μέτρα [σ. που το πρόγραμμα της Λ.Δ. περιλαμβανε] σαν την εθνικοποίηση όλης της βιομηχανίας, των τραπεζών των μέσων μεταφοράς, όλου του φυσικού πλούτου της χώρας - της γης, των δασών κλπ., την καθιέρωση της “παλαιαίκης ιδιοκτησίας”, δηλαδή της σοσιαλιστικής. Έτσι αυτό το Σχέδιο προγράμματος πηδούσε ολόκληρο στάδιο της επανάστασης και αντί να συνενώνει τους εργάτες, τους αγρότες, με τα μεσαία στρώματα ακόμα και με τη μερίδα της αστικής τάξης που θίγεται από το ξένο κεφάλαιο, διαπούνε την εργατοαγροτική συμμαχία και εμπόδιζε την συνένωση των πατριωτικών δυνάμεων. Διακήρυττε ουσιαστικά πως δεν υπάρχει θέση κάτω από τον ήλιο στη Λαϊκή Δημοκρατία όχι

αντίθεση ανάμεσα στο λαό, που ξητά αποφασιστική οιξική, δαθιά αλλαγή (υπ. στο κείμενο), που θέλει ειρήνη, δημοκρατία, δουλειά και ψωμί. Και στην αμερικανοκρατία, που δίνει μόνο πείνα-κρεμάλα-πόλεμο» (2η Ολομέλεια ΚΚΕ - Οκτώβριος 1951, στο ΚΚΕ [5], σελ.607// Ομοίως: «[...] για μια πατριωτική αλλαγή στην εσωτερική πορεία και στην εξωτερική πολιτική της χώρας. Άλλαγή στην Ελληνική πολιτική σήμερα σημαίνει πρώτ' απ' όλα και κυρίως: οικονομική ανακούφιση του λαού. Στερέωση της δημοκρατικής τάξης και νομιμότητας. Αποκατάσταση της Εθνικής Ανεξαρτησίας. Εξωτερική πολιτική συνύπαρξης και ίσης φιλίας και αλληλοσεβασμού και συλλογική ασφάλεια στα Βαλκάνια, στην Ευρώπη, σε όλο τον κόσμο» (Νέος Κόσμος, Γενάρης 1956, σελ.2)// «[...] η δημοκρατική αλλαγή στην Ελλάδα στέκει σήμερα στην ημερήσια διάταξη της πολιτικής ζωής και πάλις και μπορεί να πραγματοποιηθεί γιατί και ο λαός τη θέλει και η διεθνής κατάσταση την ευνοεί τώρα περισσότερο [...] Το ΚΚΕ επαναλαμβάνει ότι πάντα θα επιδοκιμάσει και θα υποστηρίξει κάθε προσπάθεια, και την παραμικρή, και από όποια μεριά κι αν έρχεται, που συμβάλλει στην πραγματοποίηση της αλλαγής» (Διάλογος 1972).

μόνο για την πατριωτική μερίδα των βιομηχάνων, αλλά ούτε και για τους μικροεπιχειρηματίες και βιοτέχνες που σε μια καθυστερημένη χώρα σαν την Ελλάδα αποτελούν μεγάλη μάζα του λαού, αλλά ούτε και για ορισμένα στρώματα της αγροτιάς⁴⁵. Το 8ο «Συνέδριο» του ΚΚΕ το 1961 απλώς θα την αποδεχθεί και θα την επικυρώσει⁴⁶. Το πρόγραμμα του ΕΑΜ έχει διασπαστεί. Δεν έχει πια τη λογική του «ενιαίου προτοσέξ» μετάβασης πάνω στο οποίο υπακούει η σχέση «άμεσων τακτικών στόχων»- στρατηγικής. Η επαναστατική διαδικασία «σταδιολογείται», οι αποφασιστικές «στιγμές» της αποσυνδέονται η μια από την άλλη.

Στο σημείο αυτό είναι αναγκαία μια βασική διευκρίνηση: η υλοποίηση ενός «αυθεντικού κομμουνιστικού προγράμματος» για την ελληνική κοινωνία συνιστούσε μια πρωτογενή τάση του εαμικού προγράμματος της Λαϊκής Δημοκρατίας. Τίποτα δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι το πρόγραμμα θα απέκλειε τις πολιτικές μορφές της αστικής κυριαρχίας και την ανασυγκρότηση της καπιταλιστικής παραγωγής («ανοικοδόμηση»), ότι θα έλυνε οριστικά το πρόβλημα της σοσιαλιστικής μετάβασης. Τίποτα, επίσης, δεν απέκλειε το ενδεχόμενο μορφοποίησης σταλινικού καθεστώτος. Ο «κομμουνισμός» συνιστούσε απλώς μια τάση

45. Το γράμμα της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, έχει δημοσιευτεί στο Δημητρίου 1975α, τόμος Α', σσ.48-66// Επίσης γράμμα του Λ.Ελευθερίου (18.10.1956): «Το ΚΚΕ δεν κρύβει ότι ο τελικός του σκοπός είναι η οικοδόμηση της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας. Το πώς θα γίνει αυτό, με ποιό τρόπο συγκεκριμένο θα γίνει αυτό, δεν μπορεί εκ των προτέρων να τον περιγράψει. Εκείνο που μπορεί, νομίζω, να γίνει είναι η επεξεργασία ενός άμεσου προγράμματος, [...] της μετεξέλιξης από τη δημοκρατία στο σοσιαλισμό» (όπ.π., σελ.69)// Αναλυτικότερα Διάλογος 1972// Δημητρίου 1975α// Νεφελούδης ΙΙ. 1974// Σολάρο 1975// Ζαχαριάδης 1962// Βλαντάς 1976// Μπριλάκης 1974.

46. Στο 8ο Συνέδριο (1961), ο Μ.Παρτσαλίδης, στην εισήγηση στο σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ αναφέρει: «Στην 6η Ολομέλεια της ΚΕ του Μάρτιου του 1956, το κόμμα μας διόρθωσε το λαθεμένο αυτό προσανατολισμό και με την προγραμματική διακήρυξη, που ψήφισε η 7η Ολομέλεια του Φλεβάρη του 1957, σωστά καθόρισε πως η απαλλαγή της Ελλάδας από την υπεριαλιστική εξάρτηση και η δημοκρατική αναμόρφωση της χώρας αποτελούν τον πρώτο σταθμό στο δρόμο για το σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό που είναι ο τελικός σκοπός του ΚΚΕ. Με το σχέδιο Προγράμματος που παρουσιάζουμε σήμερα δεν κάνουμε καμιά αλλαγή στη βάση αυτής της Προγραμματικής Διακήρυξης» (ΚΚΕ, το 8ο Συνέδριο, 1961, σελ.171, στο ΚΚΕ [6]).

του λαϊκοδημοκρατικού προγράμματος, η επικράτηση της οποίας έμελε να κριθεί. Το πρόβλημα της ηγεμονίας στο ΕΑΜικό πρόγραμμα παρέμενε ανοικτό. Ένα «πολιτικό πρόγραμμα» δεν είναι μόνο το διακηρυκτικό κείμενο (ή τα κείμενα): είναι κυρίως η τάση που κυριαρχεί και που καθορίζεται από την κίνηση των μαζών προς μια ορισμένη κατεύθυνση. Είναι προφανώς διαφορετικό πρόγραμμα η μπροσούρα του Δ. Γληνού «Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ» ή το πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας του 7ου Συνεδρίου του ΚΚΕ (1945) και όλο πρόγραμμα η υλική-βιωμένη εμπειρία και δυναμική των μαζών που ξεπερνούσε και την ηγεσία του ΕΑΜ και τα οράματα του ΚΚΕ (π.χ. τα έμβρυα της λαϊκής εξουσίας δεν προβλέπονταν πουθενά στο αρχικό πρόγραμμα του ΕΑΜ). Συνιστά ιδεαλισμό, κατά τη γνώμη μας, η απόπειρα να διαμορφώσει κανείς άποψη για την ηγεμονία στο ΕΑΜικό πρόγραμμα μέσα από τα διάφορα ιδεολογικά κείμενα, παραγνωρίζοντας το γεγονός, ότι, αν μη τι άλλο, το λαϊκοδημοκρατικό πρόγραμμα έθετε το ζήτημα της εξουσίας ως εξουσία των μαζών και μάλιστα σε συνθήκες κινητοποίησής τους. Το τελευταίο στοιχείο συνιστούσε, ίσως, τη μόνη ασφαλιστική δικλείδα στο να αποφύγει η ελληνική περίπτωση την εκδοχή του «υπαρκτού σοσιαλισμού»⁴⁷.

Η Εθνική Δημοκρατική Αλλαγή, το πρόγραμμα της οποίας υιοθέτησε και η ΕΔΑ στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψή της (1956), θα αποτελέσει τη στρατηγική της Αριστεράς για ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο. Είναι η μήτρα και για τη

47. Ιδού πως περιγράφει ο Γιώργος Θεοτοκάς το ζήτημα αυτό στο μυθιστόρημά του «Ασθενείς και οδοιπόροι» μέσω του ήρωά του Θρασύδουλου, φιλελεύθερου διανοούμενου και αντάρτη του ΕΔΕΣ: «[...] Μου έκαμε εντύπωση και το βαθύτερον ποιόν αυτού του πρωτόγονου επαναστατικού στρατού. Είχαν καλύτερη οργάνωση από μας, μιλονότι εμείς είχαμε πολλά μορφωμένα στελέχη και αυτοί ελάχιστα. Ήταν πειθαρχημένοι, ενωμένοι σφιχτά, προστλωμένοι σ' ένα σκοπό που έδειχναν ότι τον πίστευαν με γνήσιο πάθος [...]. Παρ' όλη τη σκληρότητά τους, νομίζω ότι είχαν καταφέρει να κερδίσουν το λαό στα μέρη που διοικούσαν, τον είχαν πείσει πως τον φρόντιζαν ευλιξινά, πως ήθελαν το καλό του. Είχαν φτιάξει ένα πυρήνα νέου Κράτους που ήταν λαϊκό, πολεμικό και επαναστατικό μαζί, ολότελα πρωτόγονο, όμως λειτουργούσε κιόλας μ' ένα τρόπο που σου δίνε την εντύπωση ότι ο λαός ο ίδιος, χειραφετημένος για πρώτη φορά, κυνηγούσε και δίκαζε τον εαυτό του» (Γιώργος Θεοτοκάς, «Ασθενείς και Οδοιπόροι», τόμος 2, σελ.385).

στρατηγική της αριστεράς στη μεταπολίτευση, όχι μόνο της κομμουνιστικής (ΚΚΕ, ΚΚΕεσ.) αλλά και του ΠΑΣΟΚ που θα υιοθετήσει το βασικό της σχήμα. Οι νέες αυτές κατευθύνσεις, όπως είναι γνωστό είναι απότοκες της γενικότερης στρατηγικής που εγκαινιάζει το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η στρατηγική αυτή που θεμελιώνεται πάνω στις αρχές της ειρηνικής συνύπαρξης, στην εκτίμηση για τη δυνατότητα του αργού, σταδιακού και ειρηνικού περάσματος στο σοσιαλισμό, θα υιοθετηθεί από τα περισσότερα κομμουνιστικά κόμματα. Η προοπτική της σοσιαλιστικής επανάστασης και της κοινωνικής ανατροπής αποσυνδέεται λοιπόν από τα άμεσα κοινωνικά και πολιτικά αιτήματα των εργαζομένων. Η σύνδεση που είχε πραγματοποιηθεί de facto, την περίοδο της κατοχής, στο πρόγραμμα του ΕΑΜ (εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας + λαοκρατική λύση), αίρεται. Χωρίς να μπορούμε να θέσουμε το ζήτημα της κρίσης του 1956 και των αποτελεσμάτων της στην μετέπειτα εξέλιξη του ΚΚΕ, στεκόμαστε στο σημείο της στρατηγικής στροφής που συντελείται. Πρόκειται στην ουσία για τη θεωρητικοποίηση μιας στρατηγικής που διευκολύνεται από τις διεθνείς εξελίξεις - το 20ο Συνέδριο και την ενσωμάτωση στην «εθνική» πολιτική σκηνή των δυτικοευρωπαϊκών KK, αντίθετα με την προπολεμική «εκτός κράτους» παρουσία τους - που όμως έχει αρχίσει να διαμορφώνεται και στην Ελλάδα λόγω της ήττας από πιο πριν. Αμέσως μετά την ήττα του ΔΣΕ (Αύγουστος 1949), η 6η Ολομέλεια (Οκτώβριος 1949) που αποφασίζει τον τερματισμό του ένοπλου αγώνα και «το πέρασμα στους οικονομικούς και πολιτικούς ογκώνες», διατυπώνει τα βασικά σημεία του μίνιμου προγράμματος της μετεμφυλιακής περιόδου⁴⁸.

Το γεγονός αυτό σε συνάρτηση με την οργανωτική διάλυση του κόμματος οδηγεί στην διαφοροποίηση της ελληνικής πολιτικής σκηνής μεταπολεμικά σε σχέση με τις υπόλοιπες δυτικές χώρες. Στη δυτική Ευρώπη, η απώλεια της ιστορικής ευκαιρίας

48. «Πάνω στη βάση του προγράμματος του αγώνα για ανεξαρτησία και τη δημοκρατικοποίηση της Ελλάδας το ΚΚΕ πρέπει να δημιουργήσει πλατύ δημοκρατικό συνασπισμό, όπου να τραβηγχτούν όλοι όσοι δέχονται το μίνιμου αυτό πρόγραμμα δημοκρατικής ανάπτυξης της Ελλάδας» (Διάλογος 1972α) // Επίσης Ζαχαριάδης 1962// Βλαντάς 1976.

της Απελευθέρωσης, για τη σοσιαλιστική προοπτική (χυρίως Γαλλία, Ιταλία) και η ήττα του εργατικού κινήματος και των κινημάτων της Αντίστασης, χωρίς όμως την καταστροφή τους (πολιτική ή φυσική όπως συνέβη στην Ελλάδα), οδήγησε στην διαμόρφωση του μαζικού ρεφορμιστικού ΚΚ, ώριμα ενταγμένου στον εθνικό κορδόν, αλλά και δεν άφησε κενό εκπροσώπησης των λαϊκών μαζών. Δεν επέτρεψε έτσι την εμφάνιση ενός «ενδιάμεσου» πολιτικού σχηματισμού. Στην Ελλάδα, αντίθετα, η ήττα και η ολοκληρωτική συντριβή του εργατικού και λαϊκού κινήματος, η διάλυση του ΚΚΕ και η πολιτική του χρεωκοπία δημιουργεί την κοινωνική προϋπόθεση για ένα τέτοιο «ενδιάμεσο» σχηματισμό, που θα πάρει την ονομασία «Κέντρο». Το γιατί τελικά θα πάρει τη μορφή του «Κέντρου» και όχι της σοσιαλδημοκρατίας θα το εξηγήσουμε στα επόμενα κεφάλαια. Η ΕΔΑ δεν θα καταφέρει παρά συγκυριακά και εν μέρει να εκπροσωπήσει το ηττημένο λαϊκό μπλόκ. Η κίνηση των μαζών θα αναζητήσει μετά την συντριβή μα άμεση αλλά και εφικτή πολιτική λύση, μια «μίνιμουμ» λύση που θα αποσυνδέσει το λαϊκό - δημοκρατικό πρόγραμμα του ΕΑΜ από τις άμεσες προτεραιότητες. Όπως εξηγεί και ο Α.Μπριλλάκης η αντικεμενική αυτή εξέλιξη «προσέφερε το έδαφος για την εμφάνιση άλλων ιδεολογικών ρευμάτων στο «χώρο» που σχεδόν μονοπωλιακά εξέφραζε το ΚΚΕ ως το 1945. Τα ρεύματα αυτά μένουν για αρκετά χρόνια χωρίς αταθερό πολιτικό εκφραστή και προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη ρευστότητα του κεντρώου δημοκρατικού χώρου κατά την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία. Πολιτικά αιτήματα και κοινωνικές διεκδικήσεις που έχουν σαν κύριο υποστηρικτή και βασικό εκπρόσωπο το ΚΚΕ, θα υιοθετηθούν βαθμαία από άλλες δημοκρατικές δυνάμεις. Ταυτόχρονα όμως, τα αιτήματα αυτά θα ενταχθούν σε μια εντελώς διαφορετική στρατηγική από το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Μακροπρόθεσμα έχει ανοίξει ο δρόμος για μια συνεχή ανακατάταξη των δυνάμεων στην πολιτική σκηνή. Ανακατάταξη που έχει κύριο ξητούμενο τη συγκρότηση του κεντρώου χώρου σαν “αντίπαλου δέους” για την ΔΕξιά. Και βασικό χαρακτηριστικό την αποσύνδεση των άμεσων κοινωνικο - πολιτικών αιτημάτων του λαού (που φορέας τους θα αναδειχθεί τελικά ο συνασπισμός της Ενωσης Κέντρου) από τη σοσιαλιστική προοπτική - που εξακολουθεί να έχει σαν φορέα της το ΚΚΕ, δια μέσου της ΕΔΑ» (Μπριλλάκης 1980, σελ.130).

Η τάση αυτή που αναδειχθήκε αυθόρμητα ως αποτέλεσμα της ήττας, διευκολύνθηκε και βρήκε τη θεωρητική της δικαίωση στη γενικότερη στροφή του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος.

«-Αύριο μπορεί να πρέπει να ξαναπάρουμε τα όπλα. Κάτω, περιμένουν από μας. -Στην Ελλάδα [...] Κανείς δεν περιμένει τίποτα από σας, Αχιλλέα. “Κάτω” κοιτάζουν πως να γιατρέψουν μόνοι τις πληγές τους. “Κάτω” θένε να καταφέρουν να ξανασηκώσουν το κεφάλι ψηλά, σιγά-σιγά, χωρίς όπλα. “Κάτω” το μόνο που ξητάνε είναι να μπορούν άφοβα ν' απλώσουν το χέρι τους σ' ένα ξύλινο κουτί με μια σχισμή και να ρίξουν εκεί ένα φάκελο που θα 'χει μέσα ένα χαρτί διπλωμένο στα τέσσερα»

ΑΛΚΗ ΖΕΗ, Η αραβωνιαστικά του Αχιλλέα, Κέδρος 1987.